

אלול תשס"ו • גליון 10

ב"ה

צ' עיונותיו

למחשבת חב"ד

דבר המערכת

בו רבות, אולם הדברים מפוררים בין ספריו השונים, בעיקר ב-39 כרכי הליקוטי שיחות לפרשיות השבוע שאינם סדורים לפי נושאים וכתובים ברובם בשפת האידיש; המלקט הצליח לאסוף יחד פרטים מעניינים, ולהגיש את החידושים העמוקים בתמצית ובשפה הברורה לכל בן תורה.

ביוזמת ידידנו הרב שמואל אהרון לוי שיחי, פותחים אנו בגיליון זה מדור "טיול בפרדס – נושאים במשנת הרבי זי"ע". במדור יובאו חידושים מעניינים מתורתו הרחבה של הרבי, לפי נושאים, מוגשים בשפה ברורה וקולחת, שתאפשר לכל אחד לאכול מפריה ולהתענג מטובה.

הנושא הפעם הוא 'תפילה לגוף ולנשמה' ותכנון חידוד הסתירה ויישובה: האם התפילה עניינה בקשת צרכי (גוף) האדם, או דבקות נשמתית בקב"ה.

*

בהזדמנות זו מבקשים אנו שוב מקוראי הגיליון: נשמח לקבל תגובות והערות בכל הנושאים בהם עוסק הגיליון. גם מאמרים והצעות יתקבלו בברכה רבה על ידינו ויסייעו לנו להמשיך ולהוציא גיליון עשיר ומגוון.

בברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה בגשמיות וברוחניות.

הגיליון שלפנינו יוצא לאור בחודש אלול, "החודש הזה הוא חודש הרחמים, אשר בו נפתחים שערי רחמים לכל הבא לגשת אל הקדש לעבודת הבורא ב"ה, בתשובה תפילה ותורה" (מכתב הרבי הרי"ץ). תקוותנו שהמאמרים המופיעים בגיליוננו יוכלו לסייע לניגשים אל הקודש, בהעמקת הדעת וברגש שבלב.

*

סוגיית ראש השנה שחל בשבת, שבו אין תוקעים בשופר, עולה ובאה במאמרי החסידות, בעיקר באלו שנאמרו בקביעות כזו. הרב יואל כהן מפתח את הנושא ומעמיק בו. הוא מייסד את דבריו על מאמר של אדמו"ר הזקן ב"ליקוטי תורה" ועל מה ששמע מהרבי זי"ע בשנת תשמ"ט, בה חל ר"ה בשבת.

במאמרו של הרב שניאור זלמן גופין נמצא ביאור יסודי בעניין הפעולה הכללית של תפילת שחרית על המתפלל, ביחס למצבו קודם התפילה.

במדור "לעבדו בכל לבבכם" הצגנו ביאורים לשתיים מתוך תפילות אלול והימים הנוראים. ב"גדול שימושה" מוגשים סיפורים תוכניים בעניין התפילה, מתוך כתבי הרבי הרי"ץ.

*

גיליון "הילולא דרבי" שהוצאנו לג' תמוז קיבל הד רחב. תגובות נלהבות קיבלנו על המאמר התורני – "לשיטתיה" בתורת הרבי. היה זה נושא שהרבי עסק

לעילוי נשמת הילדה
חיה מושקא ע"ה

עטי'ה

עלתה בסערה השמימה כ' אב תשס"ו
ומקום קבורתה בעיר הקודש חברון

הוקדש ע"י השליח הרב **דני כהן שי'**, חברון

לעילוי נשמת

ר' וועלוועל משה ז"ל בן רחל

הוקדש ע"י

נכדו הרב **שלמה עודזה ומשפחתו,**

שיחי

יו"ל ע"י: **תורת חב"ד לבני הישיבות**

ת.ד. 4102 נתניה טל' 09-8655040, פקס' 09-8851205

דואר אלקטרוני: torat@neto.bezeqint.net

ראש-השנה שחל בשבת

עניינה של תקיעת-שופר הוא לעורר את התענוג האלוקי במלוכה. כיצד הדבר נעשה בראש-השנה שחל בשבת? * מבט פנימי על העניין מגלה, שגם אי-התקיעה היא עבודה גדולה * שלוש דרגות בעבודת ראש-השנה - התקיעה בשופר; אי-התקיעה בו כשחל בשבת; והתקיעה בבית-המקדש

הרב יואל כהן

נשתלשל שגם בגופו הגשמי היה גבוה כפשוטו של מקרא). לאדם מרומם שכזה, למלוך על מדינה ולהנהיג עם, זו השפלה גדולה. אצלנו מקובל לתאר את המלך כאדם שרוצה ומתאוה להשתלט ולהתנשא על אנשים, כלומר, מדובר באדם שבמהותו הפנימית ייתכן שהוא שפל ונחות, שרוצה להתנשאות על אחרים. אבל האמת היא, שההפך הוא הנכון – מלך אמיתי, הראוי להיות מלך, הוא אדם מרומם מצד עצמו, שהמלוכה והנהגת המדינה נחשבים להשפלה עבורו, והוא אינו חפץ בהם.

וזהו עניינה של הכתרת המלך – שהעם מבקשים ומתחננים למלך שימלוך עליהם ומבטלים עצמם אליו, ועל-ידי זה מעוררים בו את ההסכמה והרצון למלוך עליהם.

על-דרך זה במלכותא דרקייעא – הקב"ה מצד עצמו מרומם לגמרי מעניין המלוכה על הנבראים (לאין-ערך מרוממותו של מלך בשר-ודם

אדמו"ר הזקן בספרו ליקוטי-תורה⁴ כותב, שכאשר ראש-השנה חל בשבת, התענוג האלוקי במלוכה (שזהו עניין ההכתרה הנפעל בכל שנה על-ידי התקיעות), מתעורר בקביעות זו מצד עניינה של השבת עצמה, ולכן אין צורך בתקיעות.

ביאור הדברים: מלך אמיתי, הוא אדם מרומם ונעלה מצד עצמו. לדוגמה, על המלך הראשון בישראל, שאול, נאמר⁵ "משכמו ומעלה גבוה מכל העם". מלבד פשוטו של מקרא – שקומתו של שאול הייתה גבוהה, תוכנו של כתוב זה הוא⁶ – שבאישיותו הוא היה אדם מרומם ו'גבוה'. דרגת ה'שכם' שלו – הרומזת למידות – הייתה גבוהה ונעלית מהראש ומהמוחין של כל העם, גם מהגדולים שבהם (ומצד רוממות פנימית זו,

מצוות תקיעת שופר בראש-השנה קשורה למהותו של היום, כמאמר חז"ל¹ "מצוות היום בשופר". הסיבה לכך היא, מפני שעניינו העיקרי של ראש-השנה הוא – להמליך את הקב"ה למלך עלינו, ועיקרה של ההכתרה נעשה על-ידי התקיעה בשופר, כדברי הגמרא² "אמרו לפני בראש-השנה מלכויות... כדי שתמליכוני עליכם... ובמה בשופר". רבנו סעדיה גאון מבאר³, שהקשר בין תקיעת שופר להכתרת הקב"ה למלך הוא, לפי ש"כן עושין המלכים בתחילת מלכותם שתוקעין לפנייהם בחצוצרות להודיע ולהשמיע בכל מקום התחלת מלכותם".

על-פי זה צריך ביאור בנוגע לראש-השנה שחל בשבת (כקביעות שנה זו), שאין תוקעים בו בשופר – כיצד נעשית הכתרת הקב"ה למלך?

4. דרושים לראש-השנה דף נו ואילך.
5. שמואל-א ט, ב.
6. ראה אור-התורה (לאדמו"ר הצמח-צדק) וירא כרך ד דף תשסד, ב.

1. ראש-השנה כו, ב.
2. שם טז, א, לד, ב.
3. הובא באבודרהם בטעמי התקיעות.

מבני מדינתו). לגבי הקב"ה, כל העניין של בריאת העולם והמלוכה עליו הוא השפלה גדולה. אמנם לגבינו בריאת העולם היא גדולת עצומה, וכפי שחז"ל מפרשים את הכתוב⁸ "לך ה' הגדולה" – "וּמַעֲשֵׂה בְרָאשִׁית", אולם כל זאת לגבינו, מה-שאיין-כן ביחס אליו יתברך – "במקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו"⁹, לגבי כל הגדולה שבמעשה בראשית והמלוכה על הנבראים, זו ענווה והשפלה.

לכן, בכדי לעורר אצל הקב"ה את הרצון למלוך עלינו, צריכים אנו לעורר בו את התענוג במלוכה עד שיסכים וירצה למלוך. זהו עניינו של ראש-השנה – להכתיר את הקב"ה למלך על-ידי קבלת עול מלכותו וההתבטלות אליו. הביטול העמוק מצידם של הנבראים המתבטא בהכתרה ובתקיעת-שופר, מעורר אצל הקב"ה את התענוג בהתהוות העולם והמלוכה, ועל-ידי זה הוא נעשה למלך.

על-פי זה מובן, מדוע כאשר ראש-השנה חל בשבת אין צורך בתקיעת-שופר. שבת זהו זמן שאצל הקב"ה מתעורר התענוג בהתהוות העולם ובמלוכה גם בלי עבודת ההכתרה. בשבת מתגלה בכל הנבראים שנבראו בששת ימי בראשית שהכל "טוב מאוד"¹⁰, ולכן אין צורך בתקיעת שופר.

אלא שלפי זה מתעוררת השאלה לאיך גיסא – אם בקביעות זו התענוג במלוכה נמשך מצד עצמו, מדוע בבית-המקדש תקעו בשופר גם כאשר ראש-השנה חל בשבת?¹¹ ממשך אדמו"ר הזקן ומבאר¹², שבתענוג במלוכה יש כמה דרגות, ועל-ידי תקיעת שופר בבית-המקדש הצליחו לעורר דרגה

נעלית יותר מהתענוג המתעורר בשבת מצד עצמה. ונמצא, שדרגת התענוג הנמשכת על-ידי תקיעת שופר במדינה – נמשכת בשבת מצד עצמה; ואילו דרגת התענוג הנמשכת על-ידי התקיעות בבית-המקדש, נעלית עוד יותר (אלא שתענוג זה, היה אפשר לעורר רק על-ידי התקיעה בבית-המקדש ולא במדינה). זהו תמצית ביאורו של אדמו"ר הזקן.

בין מלוכה לממשלה

ב. באחת משיחותיו¹³, עמד הרבי ז"ע על נושא זה, העמיק בו והרחיבו. בשורות הבאות נעסוק בביאור הדברים.

מבואר במאמרי חסידות, שהטעם לכך שראש-השנה נקבע בא' בתשרי, יום בריאת האדם, ולא בכ"ה באלול, יום בריאת העולם, הוא מפני שדווקא ביום זה הושלמה כוונת הבריאה על-ידי שאדם הראשון המליך את הקב"ה למלך על הבריאה כולה.

לפני בריאת האדם היה הקב"ה מושל על העולם, ורק לאחר שנברא האדם שקרא¹⁴ לכל הברואים "בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושינו"¹⁵ והם ענו ואמרו כולם יחד "ה' מלך גאות לבש"¹⁶, אזי נעשה הקב"ה למלך (זהו אחד הטעמים שאומרים ביום שישי ב'שיר של יום' את המזמור "ה' מלך גאות לבש"). ההבדל בין מלוכה לממשלה הוא¹⁷, שממשלה תיתכן גם בעל-כורחו של העם. אם למושל יש את הכוח והתוקף הנדרשים, הוא מושל ושולט על העם גם בלי רצונו; מה-שאיין-כן מלוכה עניינה הוא ש"מלכותו ברצון קיבלו עליהם", שהעם מקבל את עול המלכות מרצונו.

רצונו של הקב"ה הוא, שמלכותו תהיה לא באופן של 'ממשלה' אלא באופן של 'מלוכה'. כוונת הבריאה היא, ש"נתאווה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים"¹⁸. לכן הרצון של הקב"ה למלוך על הנבראים, הוא לא רק שתתגלה שליטתו וממשלתו על כל הנבראים, אלא שהנבראים התחתונים עצמם יכירו וירצו במלכותו יתברך.

המעלות שבמלוכה על הממשלה הן בשתיים: ראשית, כאשר קבלת המלכות וביטולו של העם למלך באים מצד רצונו של העם, אזי הביטול הוא פנימי יותר. כאשר שליטתו של המושל על העם היא בעל-כורחו, הרי למרות שהעם בטל ומשועבד למושל, מכל מקום הביטול הוא חיצוני בלבד. העם בטל אליו כי אין לו ברירה, אבל אין לו בזה תענוג ורצון פנימיים; מה-שאיין-כן כאשר העם הוא זה שמכתיר את המלך עליו מרצונו, אזי הביטול והשעבוד למלך נובעים מפנימיותו. שנית, גם מצידו של המלך יש מעלה במלוכה על ממשלה. כאשר המלך מבחין ברצון העם לקבלו למלך ולהתמסר אליו, התענוג והרצון למלוך על העם עמוקים ופנימיים יותר. בדוגמת רב שרואה את תלמידו חפץ ויגע להבין את תלמודו, שהדבר מעורר אצל הרב חשק גדול בהשפעת השכל לתלמיד, ואזי ההשפעה היא עמוקה ופנימית יותר.

על-דרך זה בנוגע למלכותו של הקב"ה – התענוג האלוקי במלוכה שמתעורר על-ידי שהקב"ה רואה את רצונו של הנבראים במלכותו, הוא תענוג נעלה ופנימי לאין-ערוך מהתענוג במלוכה מצד עצמו. לכן ראש-השנה נקבע בא' בתשרי, יום בריאת האדם; לפני בריאת האדם התגלתה בעולם רק ממשלתו של הקב"ה. באופן זה היה חסר בתענוג האלוקי שבהתפשטות האלוקות בנבראים; דווקא ביום א' בתשרי, לאחר שנברא אדם הראשון שהלך וקרא יחד עם הנבראים כולם – "בואו

18. תנחומא נשא טז.

13. שבת פרשת נצבים-וילך תשמ"ט. (בספר השיחות שם).
14. ראה זוהר חלק א רכא,ב.
15. תהילים צה,ו.
16. שם צג,א.
17. ראה ליקוטי-תורה שם דף נו,ג.

7. ברכות נא,ח.
8. דברי הימים-א כט,יא.
9. ראה מגילה לא,א.
10. בראשית א,לא.
11. כמפורש במשנה ראש-השנה ריש פרק ד.
12. ליקוטי-תורה שם דף נו,ג.

נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושינו" והמליך את הקב"ה למלך, אזי נמשך ונתגלה התענוג והחפץ הפנימי של הקב"ה במלוכה.

על-פי זה מתעוררת השאלה בנוגע לראש-השנה שחל בשבת: כנ"ל, בקביעות זו מתעורר התענוג האלוקי במלוכה מצד עניין השבת עצמו בלי התקיעה בשופר על-ידי בני-ישראל.

התענוג הפנימי של הקב"ה במלוכה, כדלקמן.

עבודת אי התקיעה

ג. הצמח-צדק בספרו דרך-מצוותיך²⁰ מבאר, שהסיבה הפנימית לכך שבשבת נאסרה עשיית מלאכה, היא מפני שבשבת האדם הוא "כעומד

אינו עומד לפני המלך ולכן מותר הוא בעשיית מלאכה; מה-שאינ-כן בשבת האלוקות מאירה בגילוי יותר ומורגשת יותר, ולכן אסורים אנו בעשיית מלאכה.

האמת היא, שכאשר האדם עומד לפני המלך לא רק שהוא אסור בעשיית מלאכה, אלא שהוא אף אינו מסוגל לעשות מלאכה. הוא עומד לפני המלך, וכאשר עומדים לפני המלך קיים רק דבר אחד - המלך. כל מציאותו האישית בטלה בשעה זו. ונמצא, שיש שני סוגי ביטול למלך:

יש את הביטול המתבטא בפעולת ההכתרה. האדם משתחוה למלך ומראה לו את גודל ביטולו, וככל שבטל יותר, הרצון והתענוג של המלך במלוכה גדולים יותר. האדם אמנם מבטל את עצמו ומשתחוה למלך, אבל סוף-סוף עדיין נשאר הוא במציאותו. האדם הוא אדם לעצמו וביטולו למלך זה דבר נוסף על מציאותו. יתרה מזו, לא רק שהאדם והביטול הם שני דברים, אלא אף בתנועת הביטול עצמה נרגשת מציאותו של האדם. האדם עושה מעשה המבטא ביטול. הביטול עצמו הוא עשייה שלו;

יש את הביטול של אדם העומד לפני המלך. כאשר האדם עומד לפני המלך, בעצם עמידתו הוא מאבד את כל מציאותו כאדם, עד שהוא אינו מסוגל אף לבטא תנועה של ביטול והשתחויה.

זהו תוכנה המיוחד של עבודת האדם בראש-השנה שחל בשבת: בקביעות מיוחדת זו²¹, יהודי צריך לעבוד ולהתעלות, להתבונן ולהתעמק בגדולת ה' איך ש"לית אתר פנוי מיניה" ואין-ערוך בין הנברא לבורא, עד שירגיש עצמו כעומד לפני המלך, שכל מציאותו בטלה ו'אובדת' ואין ביכולתו אף להכתיר את הקב"ה! הוא צריך להרגיש שאין מי שיכתיר.

זהו תוכנה המיוחד של עבודת האדם בראש-השנה שחל בשבת: בקביעות מיוחדת זו, יהודי צריך לעבוד ולהתעלות, להתבונן ולהתעמק בגדולת ה' איך ש"לית אתר פנוי מיניה" ואין-ערוך בין הנברא לבורא, עד שירגיש עצמו כעומד לפני המלך, שכל מציאותו בטלה ו'אובדת' ואין ביכולתו אף להכתיר את הקב"ה! הוא צריך להרגיש שאין מי שיכתיר. הוא בטל כל-כך, עד שאינו מסוגל לקחת שופר ולתקוע ולבטא איזושהי תנועה מצידו, גם לא תנועה של הכתרה והתבטלות

לפני המלך בביטול", וכאשר אדם עומד לפני מלך אסור לו לעשות מאומה, וכדברי חז"ל²¹ ש"המחווה במחוג קמי מלכא" חייב מיתה. כלומר, הגילוי האלוקי המיוחד שמאיר בשבת על האדם, גורם לו לאיסור מלאכה, וכאילו עומד הוא לפני המלך, שכל העוסק בפניו במלאכתו, או אפילו מחווה בידו, חייב מיתה. אמנם גם ביום חול האדם עומד לפני הקב"ה, שהרי "את השמים ואת הארץ אני מלא"²² ו"לית אתר פנוי מיניה"²³, אבל בכל זאת קיים הבדל בין יום חול לשבת: ביום חול האלוקות היא בצמצום ובהתעלמות, כביכול האדם

אם-כן לכאורה חסר בגילוי התענוג הפנימי שבמלוכה¹⁹? לכאורה זה יותר עניין של ממשלה מאשר מלוכה?

הרבי זי"ע מבאר ומחדש בזה, שהעובדה שבשבת לא תוקעים בשופר, אין משמעותה שבקביעות זו ההכתרה נעשית שלא על-ידי עבודתם של ישראל; אלא אי-התקיעה עצמה מהווה עניין של עבודת ה' וביטול אליו. ואדרבה, עבודה זו נעלית עוד יותר מהעבודה של תקיעת-שופר, והיא המעוררת (בקביעות זו) את

19. בפרט שעניין השבת אינו קשור כלל עם עבודתם של ישראל, כדברי חז"ל שבת "מקדשא וקיימא" (ביצה יז, א), מה-שאינ-כן יום-טוב שתלוי בישראל "ישראל אינהו דמקדישנהו לזמני" (ברכות מט, א). אם-כן לא רק שחסרה התקיעה בשופר, אלא שכל מציאותו של היום אינה שייכת לעבודתם של ישראל.

20. דף ח, א.
21. חגיגה ה, ב.
22. ירמיה כג, כד.
23. תיקוני-זוהר תיקון נז.

כל המושג של הכתרה אינו שייך כעת. הוא בטל כל-כך, עד שאינו מסוגל לקחת שופר ולתקוע ולבטא איזושהי תנועה מצידו, גם לא תנועה של הכתרה והתבטלות. יש את המלך הקב"ה, ומלבדו מאומה אינו קיים.

ביטול זה, עמוק עוד יותר מאשר ההתבטלות המתבטאת בהכתרה. לכן הוא מעורר אצל הקב"ה תענוג פנימי עמוק יותר למלוך על העולם, ועל-ידי זה נשלמת הכוונה של הקב"ה שהעולם הגשמי ייעשה לדירה לו יתברך.

שני אופנים אלה בהכתרת הקב"ה למלך, היו גם בהכתרה הראשונה מיד לאחר בריאת האדם. כנ"ל (סעיף ב), עד בריאת האדם היה הקב"ה מושל, ואילו גילוי מלכותו של הקב"ה, נעשה רק ביום שיש לאחרי בריאת האדם, כאשר אדם הראשון קרא לנבראים כולם "בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושינו". לאחר שהנבראים הכתירו את הקב"ה למלך עליהם, האיר בעולם תענוג אלוקי נעלה הרבה יותר מהגילוי שהאיר בכ"ה באלול. הדבר נרמז בכך, שהעולם כפי שהוא בלי עבודת האדם נברא בכה אלול, ואילו על א' בתשרי, יום בריאת האדם, נאמר "זה היום תחילת מעשיך" – 'כה' רומז להעלם, ו'זה' רומז לגילוי. כמאמר חז"ל²⁵ שכל הנביאים נתנבאו ב'כה' ואילו משה נתנבא ב'זה'. 'כה' הוא דמותו של הדבר, ו'זה' משמעותו ראיית הדבר עצמו. אבל למרות זאת, גם ההתבטלות של יום השישי אינה מושלמת. סוף-סוף יש את העם ויש את המלך. רק אחר-כך ביום השבת, בו שבת הקב"ה לגמרי ממלאכתו והתגלתה הארתו בעולם ביתר שאת, אזי התבטלו הנבראים ממציותם לגמרי – כאדם העומד לפני המלך.

התקיעה במקדש

ד. אלא שעל-פי זה, צריך להבין מדוע בבית-המקדש תקעו בשופר

25. ספרי מטות קנג, הובא גם בפירוש רש"י ריש פרשת מטות.

גם כאשר ראש-השנה חל בשבת? אם במדינה לא תוקעים בגלל הגילוי האלוקי המיוחד שביום זה הגורם לביטול בתכלית, אם-כן כל-שכן וקל-וחומר שבמקדש לא יכלו לתקוע בקביעות שכזו?

שאלה זו אינה רק בנוגע לבית-המקדש, אלא היא נוגעת גם לימינו. למרות שבראש-השנה שחל בשבת איננו תוקעים בשופר, מכל מקום את פסוקי השופרות אנו אומרים. הטעם לכך הוא²⁶, מפני ש"מיום שחבר בית-המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד²⁷, אם-כן התורה נקראת 'מקדש', וכשם שבמקדש תקעו בשופר גם בראש-השנה שחל בשבת, כך גם ב'מקדש' הנצחי, בתורה, קיים עניין התקיעה גם בשבת, ולכן מזכירים אנו את פסוקי השופרות. ולכאורה, כיצד תואם הדבר את המבואר לעיל שאי-התקיעה עניינה עבודה נעלית יותר מתקיעה?

הביאור בזה: לעיל נתבאר, שכאשר האדם עומד לפני המלך אין מקום לביטוי מציאותו כלל, עד שכל המחווה "קמי מלכא" חייב מיתה. כאשר נרגש באדם שהוא עומד לפני המלך, מתבטלת מציאותו לחלוטין, ואם בכל זאת האדם מבטא את ישותו – סימן שאינו מרגיש את המלך והוא חייב על-כך מיתה. במה דברים אמורים? כל עוד המלך והאדם הם שתי מציאויות שונות; אזי הבלטת מציאותו של האדם סותרת את הביטול למלך; מה-שאיין-כן כאשר האדם מלכתחילה אינו נידון כאדם עצמאי העומד לפני המלך ובטל אליו, אלא כל מציאותו אינה אלא שעל-ידו מתבצע רצון המלך, או אז עשיית האדם אינה סתירה לביטולו. מלכתחילה הוא אינו מציאות כלל. זו לא עשייה שלו כאדם, זה התממשות רצון המלך.

ליתר ביאור: בוזהר נאמר²⁸: "מאן

26. ראה אור-התורה (לאדמו"ר הצמח-צדק) דרושי ראש-השנה כרך ה' ע' ב'קיד.

27. ברכות ח.א.

28. חלק ב לח.א. ועל-דרך זה מצינו בירושלמי

'פני האדון הוי'?' דא רבי שמעון בן יוחאי". מאמר זה תמוה ביותר, איך ייתכן לומר מילים שכאלה?

ישנה אמרה המקובלת בין חסידים: המלך, בזמנים שאינו מופיע בקהל, מניח את כתרו על מתלה. לכאורה, מדוע לא יניח המלך את הכתר על ראשו של אחד מעבדיו הרבים? ההסבר הוא פשוט – אם המלך יניח את הכתר על ראשו של העבד, עלולה להתגנב אל ליבו של העבד איזושהי מחשבה זרה וטיפשית על מעלתו, מה-שאיין-כן כאשר הכתר מונח על המתלה, המתלה אינו מהרהר מאומה...!

ואמרו חסידים, שאם יהיה עבד כזה שירגיש ויחוש שכל מציאותו אינה אלא כמתלה שעליו מניח המלך את הכתר, אזי יוכל המלך להניח את הכתר גם עליו. כאשר העבד מרגיש שאין לו שום מציאות לעצמו כלל ואינו אלא כאחד המתלים הקבועים בקיר העשויים לשמש את המלך, באופן זה, אין זה שמניחים עליו את הכתר כאדם, אלא הוא נחשב כמתלה בלבד.

אצל רבי שמעון בן יוחאי היה נרגש שאין לו שום מציאות משלו כלל, וכל כולו אינו אלא שעל-ידו נשלם רצון הקב"ה. מלכתחילה לא נרגשת מציאותו כאדם לעצמו. אצל אנשים רגילים, קודם-כל מורגשת מציאותו האישית של האדם, אלא שבהמשך, כאשר מתעוררת השאלה: לשם מה נברא האדם? באה התשובה, שכל מציאות האדם נבראה בשביל לשמש את קונו. באופן זה, גם אם האדם יחדיר עמוק בנפשו את מטרת בריאתו ויחשוב על כך בכל עת ובכל רגע, הכרה זו תהיה כדבר נוסף על ישותו העצמית. קודם לכל מרגיש הוא את ה'אני' שלו, ורק אחר-כך מתווספת ההכרה במטרת בריאתו; לעומת זאת, אם ננסה להתבונן כיצד 'מסתכל' הקב"ה על מציאות האדם, אזי אצלו מלכתחילה כל עניינו של הנברא אינו

ביכורים פ"ג ה"ג: "זה' בהיכל קדשו – הארבי יצחק בר לעזר בנישנתא מדרתא דקיסרין".

במקדש, שהוא המקום המיוחד להשראת השכינה, האיר גילוי אלוקי נעלה שכזה, שמצידו נרגש שכל המציאות אינה אלא לשמש את הקב"ה. כאשר נרגש עניין נעלה שכזה, ויחד עם זאת האדם יודע שרצון הקב"ה הוא שבראש-השנה יתקע בשופר ולכן לוקח הוא שופר ותוקע, אין זה שהוא התוקע; אלא כל עניין התקיעה הוא שמתקיימת מצוות שופר. כאשר זהו כל עניינו של האדם, אזי גם עשייתו של האדם אינה נוגדת לביטול

נעשית בהתאם לכוונה האלוקית. לכן גם פעולת התקיעה בבית-המקדש בראש-השנה שחל בשבת אינה כתקיעה של מציאות נפרדת, אלא כל משמעותה היא – שרצון ה' מתבצע. ועניין זה קיים גם כעת משחרב בית-המקדש, באמירת פסוקי שופרות – מ"שחרב בית-המקדש אין לו להקב"ה אלא ארבע אמות של הלכה".

התורה קדמה לעולם

ה. בעומק יותר יש לבאר את העניין, על-פי דברי הרמב"ן³⁰ בביאור עניינו של המשכן ובית-המקדש, ש"עיקר החפץ" בזה הוא שזהו "מקום מנוחת השכינה שהוא הארון"³¹. הארון עניינו – תורה. ההבדל בין התורה למצוות הוא, שהמצוות הן ציווים. ציווים ייתכנו רק כאשר יש אדם אותו מצוים; בלעדי זאת לא קיים הגדר של מצוות; מה-שאין-כן על התורה

30. בתחילת פרשת תרומה.

31. וראה ליקוטי-שיחות חלק ד עמ' 1346 הע' 24. חלק לו עמ' 194, שגם לדעת הרמב"ם שמגדיר (בריש הל' בית הבחירה) את המצווה לבנות מקדש "לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבין בו הקרבנות", עיקר העניין הוא מנוחת השכינה בארון.

אזי בהכרח שהבריאה בטלה לחלוטין, וביטוי המציאות מהווה סתירה לגילוי זה. אבל עובדה זו עצמה, שביטוי מציאותו סותר לגילוי, מוכיחה שבדרגה זו עדיין קיים גדר המציאות (שהרי כאשר מלכתחילה הוא אינו אדם לעצמו, אזי גם תקיעתו אינה חלק ממציאותו, והיא לא תסתור לביטולו²⁹). אם-כן הצד השווה בשתי דרגות אלה הוא, שבשתייהן נשאר גדר המציאות של האדם (אלא שההבדל ביניהן הוא, עד כמה מציאות זו בטלה – באופן הא' עדיין מורגשת המציאות של האדם המתבטל, ובאופן הב' מורגשת מציאות המלך בלבד); ג) עניין ההכתרה כפי שהוא בבית-המקדש. שם האיר האור האלוקי שלמעלה לגמרי מגדר מציאות העולם והאדם. מצד אור זה האלוקות והבריאה אינם שתי מציאויות שונות, אלא מלכתחילה כל מציאות הבריאה והאדם לא נבראו אלא לכבודו יתברך. באופן זה, גם מציאות הבריאה אינה סותרת לאלוקות, אלא היא עצמה

29. בדיוק כשם שההשתמשות במתלה ותליית הכתר עליו, אינה סותרת להעדר תפיסת המקום שלו. הנחת הכתר על המתלה אינה עשייה ופעולה של המתלה, אלא כל משמעותה היא שהמלך משתמש במתלה.

אלא לכבודו, לעבוד את ה'. והרגשה זו, כפי שהיא מצד 'למעלה', היא שהייתה נרגשת אצל רבי שמעון בן יוחאי. לכן שיין לומר "מאן פני האדון הוי"? דא רבי שמעון בן יוחאי" – מציאותו אינה משקפת את עצמו כלל, אלא אך ורק את "פני האדון הוי".

ועל-דרך זה בנוגע לבית-המקדש: במקדש, שהוא המקום המיוחד להשראת השכינה, האיר גילוי אלוקי נעלה שכזה, שמצידו נרגש שכל המציאות אינה אלא לשמש את הקב"ה.

כאשר נרגש עניין נעלה שכזה, ויחד עם זאת האדם יודע שרצון הקב"ה הוא שבראש-השנה יתקע בשופר ולכן לוקח הוא שופר ותוקע, אין זה שהוא התוקע; אלא כל עניין התקיעה הוא שמתקיימת מצוות שופר. כאשר זהו כל עניינו של האדם, אזי גם עשייתו של האדם אינה נוגדת לביטול.

ונמצא, שיש שלוש דרגות בעבודת הביטול וההכתרה של ראש-השנה:

א) עניין ההכתרה שעל-ידי התקיעה בשופר. האדם לוקח שופר ומכתיר את הקב"ה למלך, ומבטל ומשעבד עצמו אליו. באופן זה הביטול בא על-ידי פעולה מצידו. בדרגה זו עדיין נרגשת מציאות האדם, עד שגם בתנועת ההתבטלות שלו מציאותו מורגשת – זהו ביטול שקשור עם עשייתו;

ב) עניין ההכתרה מצד העבודה של אי-התקיעה בשופר, בראש-השנה שחל בשבת במדינה. האדם מתבונן ומתקשר באור האלוקי הנעלה שמאיר בקביעות שכזו, עד שמרגיש כעומד לפני המלך וכל מציאותו בטלה ואובדת ואין מקום לעשייה כלשהי, גם לא זו המבטאת את התבטלותו. הוא חש שאין עוד דבר מלבד המלך.

אבל גם באופן זה עדיין נשאר גדר המציאות של האדם – הוא אמנם אינו מרגיש כלל את מציאותו, אבל כל זאת מחמת הגילוי העליון שהוא מרגיש. הוא נמצא כביכול 'למעלה מהבריאה', וכאשר נמצאים 'למעלה מהבריאה'

נאמר³² שהיא "קדמה לעולם", היא למעלה מלהתייחס לעולם ולנבראים. המצוות כציווי, מבטאות את הרצון האלוקי כפי שהוא יורד ומתייחס לנבראים. רק לאחר שיש מציאות של אדם ומציאות של שופר (לדוגמה), אזי ייתכן גדר של ציווי לאדם שייקח את השופר ויתקע בו. מה-שאיין-כן ההלכות כפי שהן בתורה מבטאות דרגה אלוקית נעלית הרבה יותר: ההלכות בתורה אינן בשביל שנדע כיצד עלינו לנהוג. בדרגה זו אין אדם

נאמר שלא היו ולא יהיו לעולם³³ – אם כל עניינן של הלכות התורה הוא רק בשביל שהנברא ידע כיצד עליו לנהוג, אזי מדוע קיימים בתורה הלכות שלעולם לא יבואו לידי מעשה? מכך מוכח שהלכות התורה 'קדמו' לעולם. ההלכות הן חכמתו יתברך כפי שהוא למעלה מלהתייחס לנבראים. אלא שעלה ברצונו, שהסברות שעלו בחכמתו, יתגשמו כביכול ויבואו לידי ביטוי בפועל, במוחשיות. אם-כן מצד עניין המצוות, עד כמה

של התהוות העולם הוא רק בכדי שההלכות שעלו בחכמתו יבואו לידי ביטוי בפועל.

זהו הביטול המיוחד שהיה נרגש אצל רבי שמעון בן יוחאי. אצל רשב"י היה העניין של "תורתו אומנתו" בדרגה הנעלית ביותר, עד שכל מציאותו הייתה הביטול המיוחד שמצד עניין התורה. ועל-דרך שנאמר³⁴ על משה רבנו – שכינה מדברת מתוך גרונו. עניינו של הגרון הוא, שרעיונותיו של האדם יוכלו להתבטא. הרעיון שעולה בראש האדם אינו בשביל שלגרון יהיה מה להשמיע, כמוכן; בדיוק להפך – העיקר הוא הבנת והשגת הרעיון במוחו של האדם, אלא שבכדי שהרעיון יוכל גם לבוא לידי ביטוי, יש את מציאות הגרון שעל-ידו משמיע האדם את רעיונותיו. הגרון הוא 'שופר' בלבד שדרכו נשמע הרעיון. וכשם שאצל כל אדם הגרון הוא השופר שדרכו נשמעים הרעיונות האישיים שלו, כך אצל משה רבנו עניינו של הגרון היה להשמיע את דבר השכינה. זהו עניינו האמיתי של לימוד התורה לשמה וההתאחדות עמה – שכל מציאות האדם נעשית מציאות של תורה ואלוקות.

על פי זה נבין טוב יותר, מדוע בבית-המקדש תקעו בשופר גם בראש-השנה שחל בשבת. כאשר האדם הוא אדם והשופר הוא שופר, אזי אפילו אם האדם יבטל עצמו לחלוטין, מכל מקום עשייתו (אפילו עשייה שתוכנה ביטול כתקיעת שופר) מבטאת את מציאותו; מה-שאיין-כן בבית-המקדש שעניינו "מקום מנוחת השכינה שהוא הארון" – עניין התורה, שם התקיעה היא כפרט מדיני התורה. כל עניינה הוא – שרצונו וחכמתו יתברך התממשו ובאו לידי פועל. זו לא תקיעה של אדם, אלא התממשות רצון ה'. וגם בזמנינו, עניין נעלה זה קיים בעבודה של אמירת פסוקי שופרות, פסוקי תורה, הנאמרים גם בראש-השנה שחל בשבת.

מצד עניין המצוות, עד כמה שהאדם יבטל עצמו, סוף-סוף יש לו איזושהי מציאות. כל עניין הציווי הוא שהאדם יקיימו. דווקא מצד ההלכות כפי שהן בתורה נרגש, שכל מציאות העולם והאדם אינה קיימת כלל. אין אדם ואין שופר, יש דבר אחד – הקב"ה. זה הכול. וחכמתו של הקב"ה מחייבת, שאילו יצויר שיהיה יום שכזה כראש-השנה – אזי יתקעו בו בשופר. מצד דרגה זו, כל תוכנה של התהוות העולם הוא רק בכדי שההלכות שעלו בחכמתו יבואו לידי ביטוי בפועל

שהאדם יבטל עצמו, סוף-סוף יש לו איזושהי מציאות. כל עניין הציווי הוא שהאדם יקיימו. דווקא מצד ההלכות כפי שהן בתורה נרגש, שכל מציאות העולם והאדם אינה קיימת כלל. אין אדם ואין שופר, יש דבר אחד – הקב"ה. זה הכול. וחכמתו של הקב"ה מחייבת, שאילו יצויר שיהיה יום שכזה כראש-השנה – אזי יתקעו בו בשופר. מצד דרגה זו, כל תוכנה

ואין שופר; התורה היא חכמתו של הקב"ה כפי שהוא למעלה לגמרי מהעולם, והחכמה וה'סברא' של הקב"ה מחייבות כביכול, שבאם יצויר עולם עם מושגים של זמן, אזי ראש-השנה הוא יום כזה שצריך לתקוע בו בשופר.

הראיה לכך היא, מהדינים עליהם
32. ראה מדרש תהילים צ.ד. בראשית רבה פ"ח.ב. וראה באריכות בספר שיעורים בתורת חב"ד עמ' קו-קז.

34. ראה זוהר חלק ג רלב,א.

33. ראה סנהדרין עא,א.

"חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו"

פעולת התפילה בקשר שבין הנשמה לגוף

על פי לקוטי תורה לאדמו"ר הזקן, פרשת פנחס, דף עט, עמוד ד

מאת הרב שניאור זלמן גופין

שפעם, כאשר היתה חולה, הורה לה הרופא לאכול מיד בקומה משנתה. הרבנית לא רצתה לאכול לפני התפילה. לפיכך היא היתה קמה מוקדם מאוד, מתפללת במהירות, ואוכלת כעצת הרופא. כך הרויחה שני דברים, גם התפללה לפני האכילה, וגם אכלה מוקדם בבוקר.

כששמע זאת חמיה, הרבי ה"צמח הצדק", אמר לה, שהיא לא נוהגת כראוי, ועליה לאכול לפני התפילה. נימוקו בציודו: "עדיף לאכול בשביל להתפלל מאשר להתפלל בשביל לאכול".

סיפור זה מתבסס על ההלכה⁶, שלצרכי רפואה או כדי להוסיף כוונה מותר לאכול לפני התפילה. טעימה כזו לפני התפילה מותרת כי היא בשביל התפילה ומסייעת לה. אך כל אכילה אחרת – אסורה].

לפני התפילה האדם נפרד מאלוקות

אחד הנימוקים לאיסור העיסוקים השונים לפני התפילה מתבסס על הפסוק: "חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב"⁷ - התרחקו והמנעו מאדם שיש לו נשמה באפו, כי אינו נחשב לכלום ואינו שווה מאומה. דורשים חז"ל⁸: "אל תקרי 'בְּמָה' אלא 'בְּמָה' - עבודה זרה. אדם ש'נשמה באפו' נחשב למציאות נפרדת מאלוקות, 'בְּמָה'. לפיכך, אומרים חז"ל, שלפני התפילה אסור לעשות עסקים, לאכול ואפילו לומר שלום לחבר, כי בכך מחשיב האדם את מציאותו ומראה את עצמו כעובד עבודה זרה.

מספר תמיהות ישנן על הפסוק האמור, ראשית, בפסוק מוגדר האדם כ"נשמה באפו", ולכן הוא נחשב ל"בְּמָה". לכאורה, האדם הוא בעל "נשמה באפו" כל משך

תפילת שחרית היא הפעולה הראשונה אותה מבצע יהודי מידי יום. לאחר התפילה ראוי לאכול "פת שחרית", הנוסכת כוחות גשמיים באדם שיוכל להמשיך בסדר היום. לאחר מכן צריך ללמוד תורה, כמאמר חז"ל: "מבית הכנסת לבית המדרש"¹. רק אז ניתן להפנות לעסקים ולשאר צרכים גשמיים².

כאשר התפילה עומדת בראשית סדר היום, היא פועלת שכל עיסוקי היהודי במשך היום יהיו כראוי, הן עבודת ה' בקיום המצוות ולימוד התורה יהיו מוצלחים, וגם העיסוקים הגשמיים, אכילה ועסק הפרנסה, יהיו על פי רצון ה'.

אך לפני התפילה, אסור להתעסק בענינים גשמיים אלו. אסור לאכול ולעסוק בפרנסה לפני התפילה.

זאת בשונה ממצוות תלמוד תורה, שלפני הלימוד מותר ואף צריך לאכול, כפי שמסופר בגמרא על רבי נחמן, פעם נשאלה שאלה בבית המדרש והוא לא ידע להשיב עליה. למחרת הוא הגיע ובפיו תשובה מוכנה לשאלה מאמש. שאלו אותו תלמידי בית המדרש, כיון שיש בידך תשובה כה ראויה, מדוע לא ענית אותה אתמול. השיב רב נחמן: "האי דלא אמרי לך באורתא - (משום) דלא אכלי בשרא דתורא" = הסיבה שלא ענית תשובה אמש - משום שלא אכלתי בשר-שור, ולא יכולתי לדקדק בטעמי הדבר³.

האכילה לפני לימוד תורה גורמת שהלימוד יהיה טוב וראוי יותר. אבל לפני התפילה אסור לאכול. לכאורה, אם האכילה מביאה צלילות דעת, הרי שגם לפני התפילה יש צורך לאכול, כדי שהתפילה תהיה טובה יותר. אך למעשה נפסק שלא כך, ולפני התפילה אסור לאכול.

[ראוי לציין, כי למרות האיסור האמור, לעיתים ישנו צורך לאכול לפני התפילה. מסופר⁴ על הרבנית רבקה⁵

1. ברכות סד, א.

2. שלחן ערוך אורח חיים סימן קנה.

3. בבא קמא ע"ב, וברש"י שם.

4. היום יום י' שבט.

5. רעייתו של הרבי המהר"ש, האדמו"ר הרביעי בשושלת אדמו"רי

חב"ד.

6. שו"ע סי' פ"ט סעי' ד: "הצמא והרעב הרי הם בכלל החולים -

אם יש בו יכולת לכון דעתו, יתפלל ואם לאו, אם רצה אל יתפלל

עד שיאכל וישתה".

7. ישעיה ב, כב.

8. ברכות יד, א.

המשמעות של "נשמה באפו": בעת הקימה מהשינה, הנשמה נמצאת במוח בלבד, הקשור, כאמור, לאף. כמו בחיות הפיזיות, כאשר היא נמצאת במוח בלבד, האיברים האחרים לא מתפקדים כראוי – העין לא רואה, האוזן לא שומעת והיד לא נעה, והחיות מתבטאת רק בכך שהגוף ממשיך להתקיים. כך גם בחיות הנשמה, בעת היותה במוח בלבד, היא פועלת רק חיות כללית, היהודי חי מבחינה רוחנית, אך שאר האיברים אינם מגלים את הנשמה.

הדבר מתבטא בעובדה שברגעים אלו מאירה אצלו האמונה בה' בלבד, "רבה אמונתך". אמונה זו נותנת הרגשה כללית של קשר אל הקב"ה בלבד, והיא אינה יורדת לעבודת ה' מסודרת ופנימית. כך שבשכל לא מאירה ידיעת ה', בלב אין רגשי אהבה לה', כמו כן שאר האיברים אינם מקיימים מצוות.

לתת לנקודה להשפיע על הכול

מובן אם כן, שלפני התפילה, הלב ושאר האיברים נטולי חיות אלוקית. החיות היחידה המצויה בהם היא של הנפש הבהמית בלבד. האדם חי חיים טבעיים בלבד, הוא רוצה, מרגיש ופועל רק מצד הנפש הטבעית. באיברי הגוף אין חיות אלוקית, ואין בהם כוחות לעשות מעשים טובים, חסד, מצוות וכו'. לפה אין כוח לדבר דברי תורה. הכל משום שהנשמה לא התפשטה בכל איברי הגוף.

אם זהו היחס לתורה ומצוות, ברור שישנו יחס דומה גם לעיסוקים הגשמיים. כך שאדם האוכל במצב כזה, או עושה עסקים שונים – יש לו בהם הנאה וחיות המגיעים אך ורק מנפש הבהמית. ההנאה מהאכילה המורגשת בלב, מגיעה רק מהנפש הבהמית, שהיא היחידה הנמצאת בלב. כמו כן העיסוק בפרנסה עם הידים נובעת מכוחות הנפש הבהמית השולטת כרגע בידיים.

אכילה ופרנסה כזו הם בהמיים וטבעיים, ואינם עולים לקדושה כלל. אכילה גסה זו גורמת ללב להיות גס ומגושם, וקשה יהיה להוציא את הלב מבהמיות זו. גם כאשר האדם מברך לפני ואחרי האכילה, עדיין האכילה עצמה גסה. היא באה רק מצד התאוה של הנפש הבהמית).

זהו גם הביאור בדרשת חז"ל אודות האיסור לאכול לפני התפילה, משום שנאמר: "אל תאכלו על הדם"¹³. כי האכילה לפני התפילה היא אכילה של הדם בלבד, אכילה גשמית נטו, ללא כל מניעים רוחניים אלוקיים¹⁴.

כדי שהאכילה תהיה ראויה ועל פי תורה, יש צורך למצוא את הדרך להוריד את חיות הנשמה מהמוח שתתפרס ותחדור לכל איברי הגוף, שאז הלב יאכל גם

היום לא רק לפני התפילה, כך שאסור לו לעשות עסקים ולאכול אף לאחר התפילה! מהו ההבדל בין נשמת האדם לפני התפילה לאחריה?

שנית, מדוע מוגדר האדם כ"נשמה באפו", הלא הנשמה נמצאת בכל הגוף ולא רק באף!

בנוסף לכך, יש להבין מדוע לפני התפילה נחשב האדם ל"בְּמָה" – מציאות נפרדת מאלוקות, ולכן אסור לאכול לפני התפילה, בעוד שלאחר התפילה הוא יוצא מגדר זה, ונעשה דבוק לקב"ה. מה גרמה התפילה?

התשובה לכך נעוצה בביאור לשון הפסוק: "נשמה באפו". נשמה הנמצאת באף בלבד ולא בכל האיברים. להבין זאת יש להתבונן באופן תפקוד חיות האדם. עיקר החיות נמצאת במוח, וממנו מתפשטת החיות ללב ולשאר האיברים. כל זמן שהמוח חי – האדם נחשב לחי, ואפילו אם כל איבריו ולבו לא מתפקדים.

המבחן הקובע את חיות המוח⁹ נעשה באמצעות האף: מחזירים נוצה לתוך האף, אם היא זזה מעט, מוכח שהמוח בתנועה והוא הניע את הנוצה, והאדם חי. אך אם הנוצה נשארת ללא תנועה, סימן שהמוח אינו מתנועע, והאדם מת.

אם כן, האף קשור ישירות למוח, והוא הקובע את חיי המוח. זאת הסיבה לכך שכאשר אדם חלש ומעולף, מעירים אותו על ידי ריח חריף באפו, כי האף קשור למוח, ועל ידי הריח החריף גורמים למוח להמשיך חיות חדשה לאיברים והאדם מתחזק.

זהו המשמעות "נשמה באפו", הנשמה נמצאת רק במוח, הקשור בצורה ישירה לאף.

כשם שמקור החיות הפיזית נמצא במוח ובאף, וכל זמן שיש שם חיות, האדם חי, ובהסתלק החיות ממנה – האדם מת. כך גם אצל יהודי, מקור נשמתו ונפשו האלוקית נמצאים במוח¹⁰. כאשר הנשמה לא נמצאת במוח נחשב האדם למת מבחינה רוחנית. כמו בעת השינה בלילה, הנשמה מסתלקת מהגוף, והאדם נחשב למת¹¹.

לאחר הקימה מהשינה חוזרת הנשמה לגוף האדם, "חדשים לבקרים"¹² – מידי בוקר מתחדשת הנשמה. היהודי מודה על כך לה' ואומר: "מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך".

חזרת הנשמה לגוף לא נעשית בבת אחת, שכן לאחר לילה, בו הנשמה היתה מנותקת מהגוף, הוא התגשם בתכלית, וכעת אינו ראוי לקבל בתוכו את חיות הנשמה. לפיכך מחזיר הקב"ה את הנשמה למוח בלבד. הוא החלק הנעלה והרוחני בגוף, וביכולתו להיות כלי לקבל את הנשמה. אך בשאר האיברים לא מתלבשת הנשמה. זהו

9. ראה שו"ע או"ח סי' שכ"ט סע' ד.

10. ראה תניא פרק ט.

11. ראה ברכות נו, ב: "שינה אחד משישים ממייתה".

12. איכה ג, כג.

13. ויקרא י"ב, כו.

14. לקוטי תורה במדבר ע"ד, ט.

מצד נפש האלוקית. האדם יעשה עסקים מצד חיות הנשמה.

זהו אפוא תפקיד התפילה, להחדיר את נקודת הנשמה הנמצאת במוח לכל איברי הגוף.

רעיון זה מרומז בנקודה המיותרת לכאורה, המופיעה אחרי המילה "בחמלה" בנוסח של "מודה אני" – "בחמלה. רבה אמונתך".

מסופר על שני האחים, הרבי הרשב"ב¹⁵, ואחיו (הגדול ממנו בשנתיים) רבי זלמן אהרן ("הרז"א"), שבתקופת ילדותם היו מתווכחים בינם לבין עצמם כדרכם של ילדים. הרז"א שהיה בקי גדול בדקדוק, ניסה לגרות את אחיו ושאלו, מדוע ישנה נקודה לאחר המילה: בחמלה. מהי הנקודה?

על כך השיב הרבי הרשב"ב שכל הרעיון של "מודה אני" טמון בנקודה זו, היא מרמזת על נקודת האמונה הנמצאת אצל היהודי בקומו משנתנו. תפקידה של התפילה הוא להפוך את האמונה מנקודה – חסרת אורך ורוחב ל"רבה" עד שתחדור ותשפיע על היום כולו (ובלשונו: "מ'דארף פאנאנדערשפרייטן די נקודה אויף אגנאנאצע טאג"). הוא אף הסביר, שזאת הסיבה שבפעם הנוספת בתפילה שאומרים "בחמלה", בברכת אהבת עולם, אין נקודה. כי התפילה גורמת לנקודה להתפשט ולהשפיע על היום כולו¹⁶.

כשם שעל הנקודה להתפשט על פני כל היום, כך היא צריכה להתפשט בכל האיברים. כיצד התפילה מבצעת זאת? מבואר על כך בחסידות, שמהות התפילה היא מסירות נפש של יהודי לקב"ה. רעיון זה מרומז במילה "תפילה", מלשון התחברות, כמאמר המשנה "התפל כלי חרס" – חיבור כלי חרס¹⁷. כי בשעת התפילה מוסר היהודי את נפשו לה' ומתחבר עם הקב"ה.

מסירות נפש זו בשעת התפילה אינה במובן של מיתה כפשוטה, אלא מסירות הרצון. הנפש היא הרצון, כפי שאמר אברהם אבינו לבני חת: "אם יש את נפשכם"¹⁸ – אם יש את רצונכם. בשעת התפילה, היהודי מוסר את נפשו – רצונו, לה'.

בעת מסירות הרצון לה' נמסרים כל הכוחות יחד עמו. כמאמר הבעל שם טוב: "במקום שרצונו של אדם שם הוא נמצא"¹⁹, היכן שהרצון נמצא – נמצא כל האדם. הראש נמצא ברצון, הלב נמצא שם וכו'. כי כאשר האדם רוצה דבר מסוים – הוא מושך יחד אתו את כל הכוחות. בשעת התפילה שישנה מסירות הרצון לה' – נמסרים יחד עמו כל הכוחות.

הסיבה שהרצון גורר את כל הכוחות נובעת מאופן תפקוד הרצון כבעל-בית. הוא מכריח את הכוחות לנהוג כפי הרצון, "אין דבר העומד בפני הרצון". כאשר האדם רוצה הוא ילמד טוב, וכאשר ירצה לאכול – הוא יאכל. זוהי מעלתו של הרצון על שאר הכוחות, הוא מפעיל אותם בהתאם לרצונו. לעומת שאר הכוחות, שאינם יכולים לשלוט בכוחות אחרים. לדוגמא,

כאשר השכל מבין שטוב לאהוב דבר מסוים – הלב אינו מחויב לאהוב את הדבר וכו'. אך כאשר האדם רוצה לאהוב דבר מסוים, הוא מכריח את הלב לאהוב את הדבר.

כך גם בשעת התפילה האדם מוסר את רצונו לקב"ה, הוא גורר אחריו את כל הכוחות שגם הם יהיו קשורים לקב"ה. הוא פועל במוח התבוננות באלוקות. הוא גורם ללב לאהוב את ה'. הידיים והרגליים נמשכים לבצע פעולות שקשורות עם הקב"ה וכו'.

הרי שקודם התפילה הייתה האלוקות רק בנקודת האמונה, במקור החיות. במהלך התפילה היהודי מוסר את רצונו, וכעת כל איבריו נעשים מאוחדים עם אלוקות. אותה נקודה התפשטה לכל האיברים. לאחר שהנפש האלוקית התפשטה בכל האיברים, יכול היהודי לאכול ולעשות עסקים, הפעולות הללו מגיעות מכוחות הנפש האלוקית, ולא רק מצד הנפש הטבעית האכילה היא אכילה של יהודי עם נפש האלוקית, העיסוקים נעשים מצד הנשמה, המלוכשת באיברים. לסיכום, לפני התפילה הנשמה נמצאת רק באף, "נשמה באפו". במצב זה נחשב האדם ל"בְּמֶה", הוא נפרד מאלוקות, כי בכל גופו לא מאירה הנשמה. לאחר התפילה, התפשטה הנשמה בכל הגוף, ואז כל גופו בטל לאלוקות. מותר לאכול ולעשות עסקים – פעולות שבאות גם מצד הנפש האלוקית, השוכנת כעת באותם איברים.

15. הרבי החמישי בשושלת אדמו"רי חב"ד.

16. שיחת י' שבט תשכ"ג.

17. ראה קונטרס העבודה פרק א.

18. בראשית כג, ח ובר"ש שם.

19. ראה המשך 'מים רבים' – תרל"ו, פרק קיג. ועוד.

לעבדו בכל לבבכם ביאורים לתפילה

לדוד, ה' אורי וישעי ממני יאיר, ה' מעוז חיי ממי
אפחד ... אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש, שבת
בבית ה' כל ימי חיי, לחזור בנועם ה' ולבקר בהיכלו

להתקשר בקביעות ובכל הפרטים

מפני ריבוי ההעלמות והסתרים שבעולם אפשר להגיע לפעמים, ולפחות בעניינים מסויימים, למצב של "שוכחים את האמת", שיהודי ישכח ח"ו את "אמת ה'", את התקשרותו לקב"ה, ואף יתנהג, בפרטים מסויימים, באופן שאין ניכר בו "ונפלינו", ההבדלה בין ישראל לעמים.

וכאשר מגיע חודש אלול, הדבר הראשון הוא "ה' אורי וישעי..." – הידיעה וההכרה שהוא קשור לקדוש ברוך הוא.

אך אין די בכך, כי לפעמים ייתכן שהוא אכן זוכר את היותו יהודי ואת התקשרותו לקדוש ברוך הוא, אך היצר הרע מפתהו לרדוף אחרי תאוות העולם הזה, למרות ידיעתו שבשעה זו, הוא מתנתק ח"ו, על ידי רדיפה זו, מהתקשרותו לאלוקות – על כך נאמר "אחת שאלתי... שבת בבית ה' כל ימי חיי", שעליו לעורר את הרצון החזק, כך שרצון זה נעשה לבקשה היחידה – אחת שאלתי, להמצא בבית ה' באופן של קבע ("שבתי") כל ימי חיי. עדיין ייתכן שהוא ישר בהתעוררות הכללית וברצון הכללי, ואילו בפרטים הוא ייכשל. ולכן מופיעות מיד בקשות מפורטות: "לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו..."

אורי, ישעי ומעוז חיי

הפסוק הראשון של לדוד ה' אורי מבטא רק את הידיעה וההכרה הכללית בקשר של יהודי עם הקב"ה, למרות זאת יש בהכרה עצמה שני עניינים: "ה' אורי וישעי", ו"ה' מעוז חיי".

ויש לומר, שפעמיים שם הוי' המוזכר כאן – "הוי' אורי וישעי" ו"הוי' מעוז חיי" – הן כדברי רש"י על שני שמות הוי' ב"ג מידות הרחמים: "אחת קודם שיחטא ואחת לאחר שיחטא וישוב". (כי תשא לד, ו).

ההסבר לכך הוא: חטא יכול להיעשות משתי סיבות: א. היצר הרע מפתה את האדם לגבי עבירה מסויימת שאין זו עבירה, או אף יש בכך מצווה. ב. ידוע לו שזוהי עבירה,

אך אין בכוחו להתגבר על היצר הרע.

זוהי המשמעות של "ה' אורי וישעי": א. הקב"ה מאיר ליהודי (אורי), כדי שיראה את האמת מהו טוב ומהו רע, ב. הוא עוזר לו להתגבר על היצר הרע (ישעי). ושם הוי' זה הוא "קודם שיחטא" – אין הוא מאפשר להגיע ל"יחטא", למרות שיצרו מתגבר עליו.

אחר כך מגיעים לדרגה הנעלית יותר של הוי', שהיא "מעוז חיי": גם לאחר שנכשל, יש בו הכוח של הוי' (דלעילא) לשוב בתשובה, ולהגיע לא רק לחיי – "וחי בהם" של תורה ומצוות, אלא אף ל"מעוז חיי", שעל ידי התשובה הנעלית מתורה ומצוות.

לא אירע ולא אפחד

זהו ההסבר לקשר שבין הפסוק הראשון של "לדוד ה' אורי" לחודש אלול:

כאשר מגיע חודש אלול והיהודי נזכר בקשר שלו עם הקב"ה, מתחיל היצר הרע לטעון: אמנם אתה קשור לקב"ה – אך אתה נמצא בעולם "מלא קליפות", ויש לך יצר הרע שהוא "אומן במלאכתו", ובלאו הכי לא תוכל לשלב את הקשר עם הקב"ה בחיי היום יום!

ועל כך נאמר (מיד כשנזכרים בקשר עם הקב"ה, אף לפני הפירוט) ש"הוי' אורי וישעי" וממילא "ממי אירא". אך שוב טוען היצר הרע: העניין של "הוי' אורי וישעי" יסייע לך רק בכך שמכאן ולהבא לא תחטא. אך כבר חטאת ולכן הנך כבר אבוד (ר"ל),

על כך נאמר "הוי' מעוז חיי ממי אפחד" – ההבדל בין פחד למורא הוא ש"פחדכם על הקרובים, ומוראכם על הרחוקים" (רש"י ס"פ עקב). והכוונה כאן שלא זו בלבד שאין חוששים מחטאים ה"רחוקים", שמכאן ולהבא לא ייכשלו, אלא אין מפחדים אף מה"קרובים", מהחטאים שכבר עשה, כי "הוי' מעוז חיי", ונותן לו כוח לשוב בתשובה.

הרבי זי"ע, ליקוטי שיחות חלק ט'
שיחה ב' לפרשת כי תבא

היום הרת עולם, היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים. אם כבנים
אם כעבדים. אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים. ואם כעבדים
עינינו לך תלויות, עד שתחוננו ותוציא כאור משפטינו. איום קדוש.

אם כבנים אם כעבדים

היות שאנו היהודים, גם בניך וגם עבדיך. וכאשר הבן
עושה משהו נגד הוריו, הרי שהעבירה גדולה יותר, מעבד
העושה נגד אדונו, (משום שהבן קרוב יותר להוריו, יותר
מאשר העבד לאדונו). ולאידך, הרחמנות של ההורים
על הבן, היא גדולה יותר, מרחמנות האדון על עבדו. לכן
מבקשים אנו: רחם עלינו כרחם אב על בנים.
ואם לא זכינו שתרחם עלינו כבנים, רחם עלינו כאדונים
המרחמים על עבדיהם. וכפי שכתוב "הנה כעיני עבדים
אל יד אדוניהם, כעיני שפחה אל יד גברתה, כן ענינו אל
ה' אלוקינו עד שיחוננו" – וכפי שהצפייה של עבדים,
היא רק לידי אדוניהם [שאינן להם מישוהו אחר מבלעדי
אדונם, ובזה גדול הקשר שלהם אליו יותר מכן לאביון]
מצפים אנו אליך, ריבוננו של עולם, שתרחם עלינו ביום
הדין, ש"תוציא כאור משפטינו", ויהא משפטנו לטובה,
ברור ומפורש כבהירות האורה.

איום קדוש

המשכה זו של "ותוציא כאור משפטינו" נמשכת
מעצמותו ית' – "איום קדוש". מכיוון שהיום יעמיד
במשפט כל יצורי עולמים עד גם בחינת הגילוי שקודם
הצמצום, לכן אי אפשר להיות המשכת המשפט ע"י
ממוצעים כי אם מ"עצמות".

"איום" פירושו מפחיד, מטיל אימה. "קדוש" פירושו
מובדל, המסתכל על כל דבר בקדושה וברחמנות [מכיוון
שהוא מובדל מהכול באמת הרי הוא מביט ברחמים על
כל מה שתחתיו נוסף להטלת אימתו] הקב"ה הוא איום
וקדוש, הוא מטיל אימה אבל גם קדוש וזה נתן לנו
את העזו לקוות שאתה, הקב"ה, תרחם עלינו לקבל את
תפילתנו ותשובתנו ביום הדין.

הרבי הריי"ץ נ"ע, מאמר ד"ה קנין החיים תרפ"ח,
ד"ה היום הרת תש"ב. הרבי זי"ע, ד"ה היום הרת תשל"ב

היום הרת עולם, היום יעמיד במשפט

בתבת הרת יש ב' פירושים לשון הריון ולידה ולשון
רתת ופחד.

ופירוש "היום הרת עולם", היום נולד העולם, כי בכל
שנה ושנה נמשך חיות חדש על כל השנה ולכן נקרא ראש
השנה, דכמו שבאדם הרי הראש כולל כל החיות שבכל
האיברים ובראש הוא השראה כללית ומהראש נמשך לכל
האיברים, כן הוא בראש השנה שנמשך חיות כללי לכל
העולמות והנבראים, והחיות בא בדין ומשפט, דהיום
יעמיד במשפט כל יצורי עולמים, אם יתחדשו ואופן
התחדשותם.

הפירוש השני "היום הרת עולם" שהיום הוא יום
רתת ופחד, דהנה כתיב "ויהי היום ויבואו בני האלקים
להתייצב על הוי' ויבוא גם השטן בתוכם", ובתרגום:
"והוה ביומא דדינא רבה בריש שתא", דראש השנה הוא
יום הדין והמשפט, דאז באים המלאכים מלאכי מליצי
יושר ומלאכי תובעי דין ומשפט, דהנה מכל דיבור ומעשה
שהאדם עושה בין שהוא דיבור ומעשה טוב ובין שהוא
דיבור ומעשה רע נברא מזה מלאך, והם המלאכים הטובים
מהדיבורים ומעשים הטובים, ומלאכים הרעים מדיבורים
ומעשים הרעים.

כל יצורי עולמים

מה שאומרים "עולמים" הוא על דרך דכתיב "מלכותך
מלכות כל עולמים", דספירת המלכות הוא שורש ומקור
כל עולמים מתחיל מן בחי' מלכות דאין סוף שלפני
הצמצום עד בחינת מלכות דעולם העשיה הרוחנית,
שהוא מקור העולם הזה. והיום יעמיד במשפט כל יצורי
עולמים, דהוא ית' מעמיד במשפט דראש השנה את כל
יצורי עולמים, מהגלוי אורות היותר נפלאים באוא"ס
שלפני הצמצום ופרצופים העליונים עד הנבראים היותר
קטנים שמתחת זרועות עולם.

טיול בפרדס

נושאים במשנת הרבי זי"ע

התפילה: גוף ונשמה

ההפטרה של ראש השנה מספרת על הדו-שיח שבין עלי, הכהן הגדול, לבין חנה, המתפללת במר נפשה. מה מסתתר בטענותיהם ומה המסר עבורנו? * מהותה של תפילה: האם מטרת התפילה היא "התפשטות הגשמיות", או "בקשת צרכיו"? * ואיך משלבים בין "מלוך על העולם כולו בכבודך" לבין "אבינו מלכנו כתבנו בספר פרנסה וכלכלה"?

מאת הרב מנחם מענדל רייצס

לשרשו ומקורו, אל ה"אני" הפנימי והאמיתי³. הפכויות דומה מוצאים אנו גם לגבי צדקה. בפשטות, "צדקה" היא מילה נרדפת ל"חסד"⁴. אולם באמת, קיים הבדל גדול בין "חסד" לבין "צדקה": המילה "חסד" יש בה משמעות של התנדבות, עשיית טובה לפני משורת הדין. גומל החסדים נתפס כאדם טוב לב, כך שלמרות שהוא לא מחוייב לתת, בכל זאת הוא נותן מצד טובו וחסדו.

אולם כשנדייק במילה "צדקה" – הרי שהיא מלשון "צדק". הווי אומר: כשאדם נותן מכספו לנצרך, הוא עושה דבר המתחייב מצד הצדק והישר. אין כאן התנדבות ועשיית טובה, כי הוא בעצם מחוייב לתת לזולתו – הקב"ה מלכתחילה נתן לו את הכסף בתור פקדון בלבד⁵.

3. וראה 'לקוטי שיחות' חלק לט, ע' 328: "כשיהודי (איש או אשה) מחליט לסדר חייו היום יומיים על פי הוראות תורתנו, תורת חיים – נקרא בלשון עם היהודי – לשון הקודש – תשובה (ולא 'חרטה' כבלשון אומות העולם) כי אינו אלא שב אל המקור שלו ואל העצם והפנימיות שלו, ורק אז אפשר שיהיה במנוחת הנפש ובשלות נפש".

4. וכפי שזה מתבטא בשפות זרות, שבהם מתן תרומה לעני מכוּנה בשם 'חסד' ו'עזרה' – Chariti.

5. ראה אבן עזרא משלי יט, יז: "העושר בידי אדם הוא פקדון והלואה". ועד"ז בכ"מ.

אחד מהקטעים הבולטים בתפילות ראש השנה ויום הכפורים, קטע שנאמר בהתרגשות, בקול רם ובהתעוררות יתירה, הוא הפיסקא שבפיוט 'ונתנה תוקף': "ותשובה ותפילה וצדקה מעבירים את רוע הגזירה". בספרי החסידות, הדרוש והמוסר, האריכו לבאר את ענינים של שלושת הדברים הללו, ברמזים שבהם ובקשר ביניהם. ובאחת משיחותיו של הרבי זי"ע¹, הצביע על נקודה משותפת בכל שלושת הענינים – בשלשתם יש, בעצם, דבר והיפוכו:

תשובה: בהשקפה שטחית, כשנבוא לתרגם את המושג "תשובה" בשפה אחרת, נשתמש במילה 'חרטה', ובמשמעות של 'פתיחת דף חדש'². אדם עוזב את דרכו הישנה, מתחרט עליה, ומתחיל בדרך חדשה.

אולם באמת, הפירוש "תשובה" הוא בדיוק להיפך. "תשובה" פירושה – שיבה חזרה. כשיהודי חוזר בתשובה הוא לא יוצר מציאות חדשה, אלא אדרבה: הוא חוזר, שב למהותו המקורית והאמיתית.

כי, יהודי הוא טוב בעצם, ורצונו לעשות טוב; וגם כאשר מסיבות שונות נכשל וחסא, עדיין העצם שלו נשאר טוב. וזהו איפוא תוכן ה"תשובה" – שהוא חוזר

1. 'תורת מנחם' חלק ז, ע' 16 ואילך.

2. וכך אכן נקרא תהליך זה בשפות אחרות – Repentance.

מדור זה מוקדש לזכות הרב שמואל אהרון לוין ומשפחתו שיחיו, קריית מלאכי

ומטרתו האמיתית היא שיתן אותם לזולת הנצרך. וכן הוא בדבר השלישי, שבו נעסוק ברשימתנו זו: התפילה. לכאורה, "תפילה" היא למעשה "בקשה". וזו בעצם חובת התפילה מן התורה – "רוב מוני המצוות העלו דהתפלה בכל יום ונוסח התפלה היא מצוה מדרבנן, אך מדאורייתא היא המצוה שיתפלל האדם ויבקש בעת מן העתים אשר יצטרך לדבר מן הדברים".⁶ אבל גם כאן, הרי בעומק הענין מדובר בשני מושגים שונים:

"בקשה" היא אמצעי בלבד. האדם היה מעדיף שלא יחסר לו מאומה, והוא לא יצטרך לבקש; אולם המצב של החסרון, הוא זה המעורר את הבקשה והתחינה, בתור אמצעי להשלים את החסרון.

אולם "תפילה", במשמעותה הפנימית והמדוייקת, היא דבר אחר לגמרי, מטרה וענין בפני עצמו. ה"תפילה" היא מלשון התחברות.⁷ וכמו: "נפתולי אלקים נפתלתי"⁸ – שפירושו מלשון התחברות, כמו "צמיד פתיל"⁹. ובלשון משנה מצינו¹⁰: "התופל כלי חרס" – שפירושו במשמעות של הדבקה וחביבור.

כל יהודי יש לו נשמה הקשורה עם הקב"ה. אלא שירידת הנשמה בגוף, העסוק בגשמיות ובחומריות, מחלישה את ההתקשרות של הנשמה עם הקב"ה. לשם כך נקבעו זמנים מסויימים ביום לתפילה, כדי לחדש ולחזק את הקשר, הדביקות וההתחברות, עם הקב"ה. לפי גישה זו מובן, שענין התפילה קיים – ובכל התוקף – גם אצל אלו שלא חסר להם דבר. כי תפילה אינה רק תחינה ובקשה; עיקרה של התפילה הוא חידוש וריענון ההתקשרות והדביקות עם הקב"ה.

התפילה כ"אומנות" קבועה

מעניין הדבר, שהדגשה 'חסידית' זו על התפילה כענין ומטרה, ולא רק כאמצעי למלא את המחסור, נמצאת –

6. לשון ה'צמח צדק' בספרו 'דרך מצוותיך', תחילת 'שורש מצות התפילה'. וראה השקו"ט בארוכה ב'ספר המצוות' להרמב"ם מצות עשה ה, ובנושאי כליו.
7. וגם בענין זה, הרי בשפות אחרות אין מקבילה למילה "תפילה", אלא דוקא 'בקשה' ו'תתנון' – Prayer.
8. ויצא ל, ח ובפרש"י.
9. חוקת יט, טו. ושם פירש רש"י: "פתיל – לשון מחובר בלשון עברי, וכן נפתולי אלקים נפתלתי, נתחברתי עם אחותי".
10. כלים פ"ג מ"ה. הובא ב'תורה אור' ר"פ תרומה. – הרבי זי"ע מעיד (בהערותיו לספר המאמרים תרפ"ג ע' רטו), שהגירסא הרווחת במשנה היא "טופל" בטי"ת, ומציין ל'תיקוני זוהר' תיקון מז שם מבוואר הקשר בין "תפלה" בת"ו ל"טפלה" בטי"ת.

לפי פירושו של הרבי¹¹ – כבר בפירוש רש"י על התורה, ממש ב"פשוטו של מקרא".

בפרשת בשלח מסופר על רדיפתם של מצרים אחרי בני ישראל, ושם נאמר¹²: "וישאו בני ישראל את עיניהם, והנה מצרים נוסע אחריהם, וייראו מאד, ויצעקו בני ישראל אל ה'".

לכאורה, הפסוק אומר דבר פשוט ביותר: כאשר ראו בני ישראל שהינם בצרה, צעקו והתפללו אל הקב"ה שיציל אותם; וכפי שזכור לנו מתקופת היותם של בני ישראל במצרים, שהם צעקו אל ה' שיושיע אותם מצרתם: "ויועקו ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה"¹³.

אולם רש"י לא הסתפק בהבנה הפשוטה של הפסוק, והוא ראה צורך להוסיף ביאור. כך מפרש רש"י:

"ויועקו – תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר¹⁴: אל המקום אשר עמד שם. ביצחק¹⁵: לשוח בשדה. ביעקב¹⁶: ויפגע במקום".

נשאלת השאלה: כאשר מדובר בענין כה פשוט ומובן מעצמו – צעקה לה' בעת צרה – לשם מה צריך להכניס כאן את תפילותיהם של אברהם, יצחק ויעקב?! וכי בלי זה חסר משהו בהבנת הפשט?...!

זאת ועוד: כאשר רש"י רוצה להביא ראיה על כך שהאבות התפללו, היה יכול להביא ראיות הרבה יותר ברורות ומפורשות. באברהם מפורש שהוא הרבה בבקשות ותפילות בעד סדום ועמורה – אולם רש"י מצטט דוקא את הפסוק "אל המקום אשר עמד שם", שהוא רק רמז על ענין התפילה; ביצחק מפורש "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו"¹⁷ – אולם רש"י מביא דוקא את הרמז של "לשוח בשדה"; וגם ביעקב מפורשת תפילתו "הצילני נא מיד אחי מיד עשו"¹⁸ – ואילו רש"י מעדיף להביא את הרמז של "ויפגע במקום"!

ההסבר הוא, שרש"י בא להבהיר כאן נקודה יסודית. בפשטות מבינים את צעקת בני ישראל בתור תפילה בעת צרה, צעקה לה' שיושיע אותם; אבל באמת יש קושי בהבנה זו, כי אם בני ישראל האמינו בקב"ה¹⁹, אין להם סיבה לצעוק אליו: הרי הקב"ה כבר הבטיח להם שיבואו

11. 'לקוטי שיחות' חלק יא, ע' 52 ואילך. 12. יד, י.

13. שמות ב, כג.

14. וירא יט, כז.

15. חיי שרה כד, סג.

16. ויצא כה, יא.

17. תולדות כה, כא.

18. וישלח לב, י-יג.

19. ולהעיר, שבהמשך הפסוקים שם נראה שהיה חסר באמונתם של בני ישראל. וכפי שתמחו המפרשים. וראה ב'לקוטי שיחות' שם מה שביאר.

לארץ ישראל, כך שאין להם סיבה לדאוג ולהתפלל! [וממה נפשך: אם האמינו בהבטחת הקב"ה – אין צורך להתפלל; ואם לא האמינו – איזה טעם יש להתפלל?] לכן מפרש רש"י: "תפשו אומנות אבותם". וכוונתו: אכן, לא היתה לבני ישראל סיבה להתפלל עתה, כי הקב"ה כבר הבטיח להם שיבואו לארץ, ואין סיבה לדאגה; ואין זאת אלא, שהתפילה באה כהמשך ל"אומנות אבותם": כשם שאצל האבות "תפילתם אומנותם", הם לא התפללו רק בעת צרה, אלא התנהגו כך בקביעות, היה זה אצלם סדר קבוע ורגיל להתפלל לקב"ה – כך בני ישראל הלכו בעקבות אבותיהם, והתפללו לה' למרות שבעצם לא היו זקוקים לכך. לכן גם מתעלם רש"י מהתפילות המפורשות שמצינו אצל האבות, כמו תפילת אברהם על סדום ותפילת יצחק על רבקה – כי הם אינם שייכות לענינו: הרי שם מדובר על תפילות שהתפללו האבות לצורך בקשה מיוחדת; רש"י מביא דוקא את הפסוקים הללו שבהם לא היתה לאבות סיבה מיוחדת להתפלל, ובכל זאת התפללו. פסוקים אלו הם המוכיחים שהתפילה היתה אצלם "אומנות", התעסקות תמידית; הם לא התפללו רק לצורך מסיים, אלא כענין ומטרה – ובניהם כאן הלכו בדרכם.

מהי התפילה הראשונה – ערבית או שחרית?

נמצאנו למדים, שיש שני ענינים בתפילה: יש את התפילה במשמעות של בקשה ותחינה, שהאדם מתפלל על צרכיו ומחסורו; ויש את התפילה בתור "אומנות" ומטרה, אותה נדרש האדם להתפלל גם כאשר לא חסר לו דבר.

כשנתבונן נראה, שכמה שיטות בענין התפילה יסודן בשני ענינים אלו. אחת מהן היא – סדרן של שלושת התפילות, מי הראשון ומי האחרון.

בתהלים נאמר²⁰: "ערב ובקר וצהרים אישיחה ואהמה וישמע קולי". מזה מובן, שסדר התפילות הוא "ערב ובקר וצהרים" – קודם כל תפילת ערבית ("ערב"), אחר כך באה תפילת שחרית ("בקר"), ובסיום תפילת מנחה ("וצהרים").

כך מובוא גם מדברי הגמרא בברכות²¹: "איבעיא להו, טעה ולא התפלל מנחה מהו שיתפלל ערבית שתים. אם תימצי לומר טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים – משום דחד יומא הוא, דכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד, אבל הכא תפלה במקום קרבן הוא וכיון דעבר יומו בטל קרבנו; או דילמא כיון דצלותא רחמי היא

20. נה, יח.

21. ברכות כו, א.

כל אימת דבעי מצלי".

הרי מפורש, שסדרן של שלושת התפילות הוא ערבית שחרית ומנחה, ולכן יש סברא שאי אפשר להשלים תפילת מנחה בתפילת ערבית שלאחריה, כיון שכבר עבר יומו²²;

אולם מאידך גיסא, ידוע ש"תפלות אבות תיקנום"²³ – אברהם תיקן תפילת שחרית, יצחק תפילת מנחה, ויעקב תפילת ערבית. לפי זה נמצא, שסדר התפילות הוא שחרית, מנחה וערבית כסדר האבות²⁴.

[ובזה ביארו המפרשים²⁵ את השינוי בסדר המשנה במסכת ברכות – בקריאת שמע התחיל התנא מקריאת שמע של ערבית²⁶, ואילו לגבי תפילה התחיל התנא מתפלת שחרית²⁷, כי, בקריאת שמע נאמר "בשכבך ובקומך", שכיבה לפני קימה – ואילו בתפילה נתקנה קודם תפילת שחרית על ידי אברהם, ורק אחריה תפילת מנחה וערבית על ידי יצחק ויעקב].

מבאר הרבי²⁸, ששני הסדרים תלויים בגדר התפילה: הכלל קובע²⁹, כי "במעשה בראשית היום הולך אחר הלילה", כמו שכתוב: "ויהי ערב ויהי בוקר"³⁰, קודם כל בא ה"ערב" ולאחריו ה"בוקר"; ואילו "בקדשים לילה הולך אחר היום", ולכן הלילה שלאחרי היום נחשב המשך שלו, ורק בבוקר מתחיל יום חדש במעשה הקרבנות.

אם כן, השאלה אם סדר התפילות מתחיל מהלילה (ערבית, שחרית ומנחה) או מהבוקר (שחרית, מנחה וערבית), תלוי בשאלה מהו גדרה של תפילה – האם תפילה שייכת ל"מעשה בראשית", או ל"קדשים"?

לפי המשמעות הפשוטה של תפילה, שענינה הוא שהאדם מבקש מהקב"ה את צרכיו שלו, הוא חושב על הדברים שהוא נדרש להם בחייו בעולם הזה – נמצא שהתפילה שייכת ל"מעשה בראשית", ואם כן סדר התפילות מתחיל מהערב, "ערב ובקר וצהרים אישיחה ואהמה וישמע קולי";

22. להלכה נפסק שאפשר להשלים, אולם זה בגלל הסברא "דצלותא רחמי היא כל אימת דבעי מצלי".

23. ברכות כו, ב.

24. וראה בלבוש אורח חיים ריש סי' פט, שהזכיר את שני הסדרים זה לצד זה. וזה לשונו: "חייב אדם להתפלל שלש תפלות בכל יום מתקנת חכמים, והם ערב ובקר וצהרים שהם ערבית ושחרית ומנחה .. וקבלו חז"ל שעוד נתקנו מימות האבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב. אברהם תיקן תפילת שחרית .. יצחק תיקן תפילת מנחה .. יעקב תיקן תפילת ערבית .. לפיכך נפרש אותם גם כן על הסדר שנתקנו, זמן תפילת השחר" וכו'.

25. 'פני יהושע' וצל"ח ברכות רפ"ד. ועוד.

26. "מאימתי קורין את שמע בערבין" (ריש ברכות).

27. "תפלת השחר עד חצות .. תפלת המנחה עד הערב .. תפלת הערב אין לה קבע" (ברכות רפ"ד).

28. 'לקוטי שיחות' חלק לה, ע' 125 ואילך.

29. חולין פג, א.

30. בראשית א, ה.

אם עיקר התפילה הוא בקשת צרכיו, נמצא שהתפילה בעיקרה היא מצוה שבדיבור, כמו אדם שמבקש את צרכיו מאת המלך על ידי דיבור. ואמנם, הקב"ה יודע את מחשבות האדם – אבל בכל זאת, האדם מצידו צריך לבקש באותה צורה שבה הוא מבקש ממלך בשר ודם, ולכן בעצם היתה התפילה צריכה להיות בקול רם.

אלא שאסרו את השמעת הקול, מפני סיבה 'צדדית': אם היה האדם משמיע את קולו בתפלתו, היה חשש של "קטני אמונה", "שמראה כאילו הקב"ה אין שומע תפלה בלחש"⁴⁰. לכן אסרו את השמעת הקול לאחרים; אבל להשמיע לאזניו – בוודאי שאין בכך מניעה, כי סוף סוף הרי גדר התפילה הוא דיבור.

אולם הוזהר, על פי פנימיות התורה, מדגיש בתפילה את הדביקות וההתקשרות בקב"ה. וכמבואר בקבלה, שתפילת העמידה היא כנגד עולם האצילות, שענינו הוא עולם האחדות, ששם נרגש שאין שום מציאות מלבד הבורא יתברך.

ולכן צריכה להיות התפילה בלחש, כי התפילה היא "בחינת ביטול והתכללות .. ולכן תפלה היא בלחש ובחשאי .. בחינת ביטול במציאות ממש לגמרי, והיינו בחינת השתפכות אל חיק אביה ממש להיות כאין ואפס ממש"⁴¹.

לפי הבנה זו, הרי שהתפילה צריכה להיות בלחשי מושלמת. לא זו בלבד שאחרים אינם צריכים לשמוע את קול המתפלל, אלא אפילו הוא עצמו אין לו לשמוע את קול תפלתו⁴² – כי דוקא בזה מתבטא הביטול האמיתי, שהאדם אינו מרגיש את מציאותו עד כדי כך שהוא אינו שומע את קול עצמו⁴³.

מהות התפילה – "וברך את לחמך"

ועתה לבירור ולמסקנת הענין, מבחינה מעשית יותר.

ובכן, לפי ההלכה בפשטות, גדר התפילה הוא בקשת צרכיו. ואמנם, התפילה כוללת גם חלקים שאינם עוסקים

אולם מצד התפילה בתור "עבודה שבלב", שענינה קבלת עול מלכות שמים ודביקות בה, וכדברי הטור על חסידים הראשונים³¹: "שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתן עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות רוח השכלית עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה", הרי מצב זה של התקשרות "לאדון הכל ברוך הוא ביראה ואהבה עזה ודביקות אמיתית"³² שייך יותר לענין הקדשים והקרבנות [וכדברי חז"ל³³, ש"תפלות כנגד תמידין תקנום"]:

כמו ענין הקרבנות כפשוטו, שהוא הקרבה לה' ובבית ה', כך ענין התפילה הוא מה שהאדם עומד לפני ה' ומתדבק בו. לפי זה, הרי שסדר התפילות יהיה כמו בקדשים, "הלילה הולך אחר היום" – שחרית, מנחה וערבית.

שני אופנים ב"תפילה בלחש"

שני הגדרים הללו מתבטאים גם בחילוקי הדעות בענין השמעת הקול בתפילה.

לכולי עלמא, צריכה להיות התפילה בלחש. וכמו שנאמר בחנה³⁴: "רק שפתיה נעות, וקולה לא ישמע". אולם עד כמה צריך להיות הלחש – בזה יש שתי שיטות כלליות.

בוזהר נאמר³⁵: "לא אצטריך ליה לבר נש למשמע קליה בצלותיה אלא לצלאה בלחש, בהוא קלא דלא אשתמע, ודא היא צלותא דאתקבלת תדיר [אין לאדם להשמיע את קולו בתפלתו אלא להתפלל בלחש, בקול שאינו נשמע, ותפילה זאת מתקבלת תמיד]". והשל"ה³⁶ הבין בדברי הוזהר, שהקול צריך להיות קול שאינו נשמע כלל – לא רק שאחרים לא ישמעו את קולו, אלא אפילו הוא עצמו לא ישמע את קולו.

אמנם להלכה נפסק ברמב"ם ובשולחן ערוך³⁷, שהקול צריך להיות נשמע לאזני האדם המתפלל: "ומשמיע לאזניו בלחש, ולא ישמיע קולו".

גם זה, מבאר הרב³⁸, תלוי בגדר התפילה³⁹:

31. טור אורח חיים סימן צח.
32. לשון אדמו"ר הזקן בהלכות תלמוד תורה פ"ד ס"ה.
33. ברכות נו, ב.
34. שמואל-א, א, יג.
35. חלק א, רי, א.
36. הובא ב'ניצוצי אור' להחיד"א לזהר שם. וראה בארוכה 'ברכי יוסף' אורח חיים ס" קא. – בשל"ה שם הביא גם מדברי הוזהר במקום נוסף (חלק ב, רב, א), שם נאמר: "ואי היא צלותא אשתמע לאודנין דבר נש לית מאן דציית לה לעילא [אם התפילה נשמעת לאזני אדם, אין מי שישמע אותה למעלה]".
37. הל' תפלה פ"ה ה"ט. או"ח ס" קא ס"ב.
38. 'לקוטי שיחות' חלק לה, ע' 192 ואילך.
39. הערה כללית: הובאה כאן רק נקודה אחת מתוך המבואר ב'לקוטי

בצרכי האדם, אלא בשבחו של הקב"ה ובדברי הודאה לו, ובכלל, התפילה נקראת "עבודה שבלב" –

אבל כל זה אינו ממהות התפילה. מהות מצות התפילה היא שהאדם מבקש על צרכיו מהקב"ה, ואין זאת אלא שכדי שבקשת צרכיו תהיה באופן המתאים, צריך להקדים לפניו סידור שבחו של מקום, ולסיים בשבח והודאה; וגם בשעת בקשת הצרכים עצמה, צריך האדם לעורר את לבו כדבעי, כדי שהדיבור עם הקב"ה יהיה באופן מתאים ומכובד.

ובזה מבאר הרב⁴⁴ את דברי הרמב"ם⁴⁵, שכתב: "מצות עשה להתפלל בכל יום, שנאמר⁴⁶ ועבדתם את ה' אלקיכם. מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה, שנאמר⁴⁷: ולעבדו בכל לבבכם. אמרו חכמים: איזו היא עבודה שבלב? זו תפלה".

ולכאורה קשה⁴⁸: כיון שבלאו הכי הוצרך הרמב"ם להביא את הפסוק "ולעבדו בכל לבבכם", כדי להוכיח שהכוונה כאן היא ל"עבודה שבלב זו תפלה" – אם כן, היה מביא רק פסוק זה לבדו! ולמה איפוא הביא את הפסוק "ועבדתם את ה' אלקיכם" כלל ועיקר? אלא שבפסוק זה מגדיר הרמב"ם את עיקר ענין התפילה:

הפסוק "ולעבדו בכל לבבכם" משמעו הוא ענין העבודה שבלב – ואם היה הרמב"ם מביא פסוק זה בלבד היה מובן שמהות התפילה היא עבודה שבלב; ולכן הקדים הרמב"ם את הפסוק "ועבדתם את ה' אלקיכם", שסיומו הוא "וברך את לחמך ואת מימך" – שאלו צרכי האדם⁴⁹. ובוזה מבואר, שמהות מצות התפלה היא בקשת צרכיו של האדם, ומטרת התפילה היא "וברך את לחמך ואת מימך"; ואילו ה"עבודה שבלב" היא רק בתור אמצעי לכך שבקשה זו תהיה כדבעי, כאמור.

תתי דסתר!

אולם בתורת הסוד מוצאים אנו דברים בכיוון ההפוך. כך ידועים דברי ה'תיקוני זוהר'⁵⁰, שמצטט את הפסוק "ויפן כה וכה וירא כי אין איש", ומפרשו כביכול על הקב"ה. הקב"ה מחפש "אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת שונאי בצע" – אולם בפועל הוא רואה ש"איש

44. 'לקוטי שיחות' חלק לה, ע' 127 ואילך.

45. ריש הלכות תפלה.

46. משפטים כג, כה.

47. עקב יא, יג.

48. ראה 'כסף משנה' שהקשה כן. ועוד.

49. וראה 'לחם משנה' כאן, שמכאן למד הרמב"ם שמצוה להתפלל בכל יום: "משום דכתיב ועבדתם את ה', ואין עבודה אלא תפלה, ובסיפא דקרא אומר וברך את לחמך ואת מימך, ולחם ומים צריך בכל יום – אם כן התפלה גם כן היא בכל יום למה שאתה שואל צרכיך בה".

50. תיקון ו (כב, א).

לדרכו פנו", כל אחד עסוק בעניניו, עניני העולם; וכאן בא ביטוי חריף האומר: "כלהו צווחין בצלותין ביומא דכפורי ככלבים, הב הב לנא מזונא וסליחא וכפרה וחי, כתבנו לחיים [כולם צועקים בתפילות יום הכפורים כמו כלבים: 'הב הב', תן לנו מזון, סליחה, כפרה וחיים; כתבנו לחיים]". כלומר: במקום לחשוב על השכינה, חושבים כולם על עצמם.

ובדברי המגיד ממעזריטש⁵¹ מוצאים אנו, בפירוש המשנה⁵² "אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום": "אל תעש תפלתך קבע – פירוש שלא תתפלל לצורך עסקיך, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום – רצונו לומר: בשביל השכינה הנקראת מקום. וכן הוא בספר הזהר, שהם נקראים כלבים עזי נפש שצווחין הב הב וכו'. וזהו שכתוב⁵³: אחת שאלתי .. אותה אבקש, רצה לומר: בשביל השכינה".

ואם הדברים אמורים לגבי כל תפילה, בוודאי שכך נדרש להיות בתפילות ראש השנה. הנקודה העיקרית של ראש השנה היא "הכתרת המלך", וכפי שאומרים חז"ל⁵⁴: "אמרו לפני מלכותי כדי שתמליכוני עליכם". ואכן, בכל התפילות של ראש השנה, וגם בברכות ההפטרה והקידוש, מדגישים את מלכותו של הקב"ה: "מלוך על העולם כולו בכבודך", "מלך על כל הארץ".

כיצד מכתירים את המלך? על ידי התבטלות, וויתור על האישיות הפרטית. כשהמלך רואה שהעם משתוקקים למלכותו, מוכנים להתבטל אליו בצורה מוחלטת ומוותרים לשם כך על רצונותיהם האישיים – אז מתעורר בו הרצון למלוך על העם, וכמבואר בתורת החסידות בארוכה⁵⁵.

אם זו העבודה של ראש השנה, להתבטל למלך – מובן שאין הזמן מתאים לחשוב על צרכי האדם, אפילו לא על הצרכים הרוחניים, ובוודאי שלא על הצרכים הגשמיים. עכשיו חושבים רק על נקודה אחת – המלך לבדו ואין בלתו! הכתרת המלך ובקשת הרצונות האישיים – הם תרתי דסתר.

"עד מתי תשתכרין"!

את הדיון בסתירה זו ויישובה, מוצא הרב⁵⁶ בהפטרות היום הראשון של ראש השנה, העוסקת בתפילת חנה, הטעם הפשוט לכך שקוראים הפטרה זו בראש השנה, הוא משום שחנה נפקדה בראש השנה⁵⁷; אבל ההפטרה

51. ספר 'אור תורה' בסופו.

52. אבות פ"ב מ"ג.

53. תהלים כז, ד.

54. ראש השנה טז, א. לד, ב.

55. ראה ספר המאמרים תרס"ח ע' ב ואילך. ספר המאמרים תש"ג ע' 6 ואילך. ועוד.

56. 'לקוטי שיחות' חלק יט, ע' 291 ואילך.

57. רש"י ור"ן מגילה לא, א.

ובכלל, יש סתירה בהנהגתו של עלי עצמו:
אם אכן חשב אותה עלי ל"שכורה" – מדוע המתין עד
שתסיים את תפילתה?⁶⁶ היה עליו מייד להפסיק אותה
ולסלקה מבית ה'!
אלא:

דוקא משום היותו של עלי במדרגה נעלית, כהן גדול
שתפקידו לשבת בבית המקדש כל היום⁶⁷, לכן היה במצב
של היבדלות מדרכי העולם ודביקות מוחלטת בקדושה
האלוקית.

ולכן, כאשר ראה אשה שבאה "לפני ה'", "לפני קדשי
הקדשים"⁶⁸, ומתעסקת בצרכיה האישיים – היא מבקשת
"ונתתה לאמתך זרע אנשים", שיהיה לה בן, ולא זו בלבד
שהיא מתפללת "תפלה קצרה" (כתפילת הכהן הגדול
ביום הכפורים)⁶⁹, אלא היא מאריכה בתפלתה – ראה
בכך ענין של 'חילול הקודש': איך יתכן לעמוד "לפני ה'",
ולהיות שקוע כל כך ברצונות האישיים!?

וזו הכוונה, 'ויחשבה עלי לשכורה' – לא לשכורה
כפשוטה, משתית יין⁷⁰, אלא שהיא "שכורה" בענין
בקשת צרכיה, היא כל כך שקועה בהם עד ששכחה שהיא
עומדת "לפני ה'!"

וזהו, איפוא, המסר הנצחי הנלמד מגערותו של עלי:
כל יהודי צריך לומר לעצמו "עד מתי תשתכרין!" איזה
מקום יש לחשוב על עניני עולם הזה ועל הצרכים
האישיים כאשר עומדים לפני ה' ועוסקים ב"תמליכוני
עליכם"?

לבקש בשביל ניצוצות הקדושה

אולם זהו רק צד אחד של הענין. היה אפשר לקבל
זאת כפשוטו, שאכן בתפילות ראש השנה צריך יהודי
להתרומם מעל צרכיו ורצונותיו ולחשוב רק על "מלך על
כל הארץ" – אלא שחז"ל עצמם תיקנו את נוסח התפילה
אחרת!

הז"ל קבעו בפירוש את נוסח התפילה בצורה כזאת,
שיהודי כן מזכיר בתפלתו בקשות על צרכיו. ואם כן,
יש בפנינו בעיה: אם נכוון כדבעי בענינים של "מלוך
על העולם כולו בכבודך", נתבונן בהכתרת המלך ונשקע
רק בענין זה כעלי הכהן – מה נעשה עם אותן בקשות
אישיות שהכניסו הז"ל בתפילה, שאינן עולות בקנה אחד
עם הדביקות וההתעלות, "התפשטות הגשמיות"?

66. וכפירוש רש"י על המלים "ועלי שומר את פיה" – מלשון
המתנה.

67. רמב"ם הל' כלי המקדש פ"ה ה"ו.

68. רלב"ג שמואל-א, א, יב.

69. יומא נב, ב.

70. וראה ב'סידור עם דא"ח' (קטז, א), בענין זה של "עד מתי
תשתכרין": "שכורת ולא מיין".

מדברת לא רק על פקידת חנה אלא גם על תפילתה
במשכן ה' בשילה, ומסתבר לומר שגם בתפילה זו
שקוראים בהפטרה יש מסר והוראה לתפילותינו בכלל⁵⁸,
ולתפלת ראש השנה בפרט. ובפרט לפי מה שכתבו בכמה
ספרים⁵⁹, שתפילה זו היתה ביום ראש השנה עצמו.

ולמעשה, ההפטרה לא מספרת רק על תפילת חנה
עצמה, אלא גם על גערותו של עלי הכהן⁶⁰:

"והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה', ועלי שומר את
פיה. וחנה היא מדברת על לבה, רק שפתיה נעות וקולה
לא ישמע, ויחשבה עלי לשכרה. ויאמר אליה עלי: עד
מתי תשתכרין, הסירי את יינך מעליך"!

וגערה זו דורשת ביאור רב:
לכל לראש בעצם הענין – איך יתכן שעלי הכהן יטעה
בטעות כה קיצונית?! במקום להבין שיש כאן אשה
שמתפללת ככוונה גדולה ושופכת את נפשה לפני ה'
– הוא שם אותה ל"שכורה"!

והרי לא מדובר כאן באדם סתם, אלא בעלי שהיה כהן,
ואפילו כהן גדול⁶¹; והנה תפקיד הכהנים העיקרי הוא
בענינים של כוונה ומחשבה – שהרי עבודת הקרבנות
צריכה להיות מלווה בכוונה המתאימה [ו"לשם ששה
דברים הזבח נזבח⁶²]. ואיך יתכן איפוא שהכהן הגדול
טועה במהלך מחשבתו עד כדי כך?

זאת ועוד: באותו יום נתמנה עלי לשופט על ישראל,
מנהיג העם⁶³. – ואיך דיין נכבד, שאמור לעיין ולהעמיק
בדברים הנידונים ובאנשים הבאים לדין, קובע את חנה
ל"שכורה" בצורה כה מוטעית?

כמובן שהמפרשים מתייחסים לשאלה זו, ומתרצים
אותה בכמה תירוצים. ולדוגמא: רש"י מפרש, ש"לא היו
רגילין להתפלל בלחש" אלא בקול רם – ולכן כשהיא
שינתה והתפללה בלחש, היה הדבר נראה חריג ביותר,
עד שהיתה נראית כשכורה. ועוד האריכו בזה⁶⁴;

אולם, עדיין קשה בעצם הענין: לשם מה מספרת זאת
התורה? הרי התורה מקפידה שלא לספר אפילו בגנותה
של בהמה טמאה⁶⁵ – ולשם מה איפוא תספר את טעותו
של עלי הכהן?

58. וכדברי חז"ל (ברכות לא, א): "כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע
מהני קראי דחנה".

59. של"ה מס' ראש השנה (ריד, א בהגה"ה). וראה הגהות 'חתם סופר'
אורח חיים סי' תקפא (על 'מגן אברהם' סקט'ו): "לפי המפורסם
דתפלת חנה היה בראש השנה". וכן הוא בפני יהושע' כתובות סה,
א.

60. שמואל-א, א, יב-ד.

61. מדרש שמואל (שוחר טוב) ספ"א. רד"ק ורלב"ג שמואל-א, א, ט.

62. זבחים מו, ב.

63. רש"י שמואל-א, א, ט.

64. מפרשי הנביא בשמואל שם; מפרשי ה'עין יעקב' ברכות לא, א; יד
אפרים' ו'חכמת שלמה' לשולחן ערוך אורח חיים סימן קא. ועוד.

65. בבא בתרא קכג, א.

ובעצם, בעיה זו קיימת גם בתפילת כל יום ויום: דוקא בתפילת שמונה עשרה, שעל פי הקבלה מכוונת כנגד עולם האצילות – [וכפי שהזכרנו, מתפללים אותה בלחש כביטוי להתבטלות מוחלטת ולהרגשת אין ואפס] – נדרש האדם לבקש ולהתחנן על צרכיו האישיים!

לכאורה אפשר היה לפתור את הבעיה, ו"לדלג" את אותן בקשות. כלומר: בוודאי יש לאומרם כתיקון חז"ל, אבל לא "להיכנס" בהם בפנימיות, אלא רק לומר אותם כמצווים ועומדים. [כשם שמן הסתם יש כאלה שאצלם זה הפוך: בבקשות הצרכים הם משקיעים את כל פנימיותם, ואילו את ברכת "מלכות" הם אומרים רק לצורך השלמת הנוסח...]

אבל כמוכן שפתרון זה לא מתקבל על הדעת, ובפרט שלפי ההלכה – כאמור – הרי עיקר מצות התפילה היא דוקא בזה שהאדם מרגיש חסרון והוא מבקש על השלמתו; ואיך אפשר לומר כי הכוונת העמוקות של הקבלה והחסידות בענין התפילה יבואו בניגוד מוחלט למשמעותה הפשוטה והמפורשת של מצות התפילה? מסביר הרב⁷¹, שהפתרון מובן גם הוא מההפטרה של ראש השנה – מהתשובה שענתה חנה לעל⁷²:
"לא אדוני, אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי – ואשפוך את נפשי לפני ה'".

לפי דרכנו, תתפרש תשובת חנה כך:

חנה מבהירה, כי בקשתה ותפילתה "ונתתה לאמתך רגע אנשים"⁷³, אינה סתם בקשת צרכים, לצורך עצמה ולהנאתה, אלא שיש בזה שפיכת הנפש לפני ה'; בקשתה להתברך בכן איננה בשביל הנאתה ושביעות רצונה, אלא רק לשמו יתברך, וכפי שהמשיכה ואמרה מיד: "ונתתיו לה' כל ימי חייו", כדי שיהיה קנוי לגמרי להשם, לכל ימי חייו⁷⁴.

ומכאן אנו למדים לענין תפילותינו בכלל, ותפילות ראש השנה בפרט – שבאמת, אין סתירה בין הדברים: גם כשמבקשים ומתפללים שנקבל כתיבה וחתומה טובה בבני חיי ומזוני רוחי כפשוטו ממש, הרי שהכוונה בזה צריכה להיות לשם שמים; לא כדי לשבוע מטוב עולם הזה וליהנות, אלא כדי להשתמש בדברים הגשמיים לעבודתו יתברך⁷⁵.

71. 'לקוטי שיחות' שם. וראה בכללות הענין (תיווך ה"סתירה" בין בקשת הצרכים לבין הדביקות וה"עבודה שבלב") עוד בדברי הרבי: 'תורת מנחם' חלק יד, ע' 227. 'לקוטי שיחות' חלק כג, ע' 217 ואילך. התוועדות תשמ"ח חלק ד, ע' 203. התוועדות תש"נ ח"א ע' 9 ואילך.

72. שמואל א א, טו.

73. שמואל א א, יא.

74. ורעיון זה מודגש בדברי הילקוט על המלים "ורע אנשים" – "אנשים חכמים ונבונים וגדולים וצדיקים אמרה.. שהם לשמו של הקב"ה".

75. וראה ב'כתר שם טוב' סימן של בסופו: "אף על גב דאמר בוהר 'צווחין הב פרנסה', זה היה בשנים הם שפרנסה היה בשופי; מה

ובעצם, לא זו בלבד שאין סתירה בין הדביקות והביטול לקב"ה לבין בקשת הצרכים האישיים, אלא אדרבה, זה שעוסקים בשני הענינים באותה תפילה ובאותו זמן, הוא משום שהם נובעים מאותה נקודה –

דוקא כאשר יהודי מתעורר ומתלהב בהכתרת הקב"ה ל"מלך על כל הארץ", והוא זועק מעומק לבו "מלוך על העולם כולו בכבודך והנשא על כל הארץ ביקרך", התעוררות נשמית זו היא המעוררת אותו לבקש על צרכיו הגשמיים, כי דוקא על ידם תושלם מטרה זו של "לתקן עולם במלכות ש-ד-י"⁷⁶:

כדי שתוכל להתבצע התפלה והמטרה של "מלוך על העולם כולו בכבודך", שבכל העולם תתגלה מלכותו של הקב"ה, הרי זה על ידי שיהודי עוסק בעניני עולם הזה ומכשיר אותם להשראת השכינה;

וכיון שלכל יהודי יש ניצוצות קדושה ששייכים דוקא אליו, מצד שורש נשמתו, והם מלוכשים בדברים הגשמיים שהקב"ה התאים לחלקו ולעבודתו⁷⁷ – לכן מבקש יהודי מהקב"ה שהוא ישפיע לו את צרכיו, כדי שעל ידם יוכל לקיים את חלקו ותפקידו בענין זה של "מלוך על העולם כולו בכבודך"⁷⁸.

נמצא איפוא, שבקשת צרכיו של האדם היא לשם השכינה. דוקא בזמן נעלה של תפילה, כאשר מתעורר

76. שאין כן עתה, שעל ידי מניעות פרנסה אי אפשר לעבדו יתברך להחזיק בנינו לתלמוד תורה".

77. וכמבואר ב'כתר שם טוב' סימן ריח: "התורה חסה על ממונם של ישראל, ולמה כך? כי זה כלל גדול, שכל דבר שאדם לובש או אוכל או משתמש בכלי, הוא נהנה מהחיות שיש באותו הדבר, כי לולא אותו הרוחניות לא היה שום קיום לאותו דבר, ויש שם ניצוצין קדישין השייכים לשורש נשמתו, וכשהוא משתמש באותו הכלי או אוכל מאכל אפילו לצורך גופו, הוא מתקן הניצוצין, כי אחר כך עובד ה' בכח ההוא שבא לגופו מהלבוש או מאכל או שאר דברים.

ובזה הכח עובד להשם יתברך, נמצא מתקנם.. לכן צריך אדם לחוס על כליו ועל כל דבר שיש לו, והיינו מצד הניצוצין שיש בכלי זה בכדי לחוש על הניצוצין הקדושים".

וראה ב'לקוטי שיחות' חלק טו ע' 288, שלפי זה יש לבאר את דברי חז"ל (חולין צא, א) על יעקב אבינו, "שנשתייר על פני קטנים, מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם" – מצד מעלה זו של בירורי הניצוצות וחלקם בעולם.

78. וראה בספר 'אור תורה' להמגיד ממעזריטש (ר"פ ויגש): "עומד להתפלל לפני השם יתברך ככה יתנהג, רצונו לומר שיהיה כל כוונת תפלתו להשפיע שבכנית עוון. והוא שאמר רז"ל: 'אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש' - היינו כובד של רישא דכל רישין. אף שמבקש בקשת צרכי עצמו, יהיה כוונתו שלא יחסר הדבר לעילא ח"ו, כי הנשמה היא חלק אלוהי ממעל והיא אבר מאיברי השכינה. והוא עיקר הבקשה, שימולא ויושפע לעילא ובודאי בזה תפלתו רצויה ואין שטן מקטרג עליו, ולא כאותן דעבדין לגרמיהו דצווחין הב הב כדאיתא בספר הוזהר הקדוש.. והוא פירוש 'ויגש' לתפלה, ויאמר עשה הבקשה למענך כי הרי אני חלק אלוהי ממעל, והוא 'בי אדוני'; ואו 'אל יחר אפך', שלא יקטרגו עלי, כיון שכל כוונתי היא להשפיע לעילא לחלק הבורא אשר בי".

הצורך האמיתי של האדם

במאמרנו הובאו שני העניינים שבתפילה: תפילה במשמעות של בקשת צרכיו, ותפילה כמובן של דביקות בה', דבר שנדרש גם כאשר אדם לא מרגיש שחסר לו דבר ואינו זקוק לבקש מאומה.

באחת משיחותיו של הרבי (תורת מנחם' חלק יח, ע' 280 ואילך), מוצאים אנו דבר מעניין: לעיתים דווקא על ידי התפילה כדביקות והתחברות לה' – יבוא האדם ל"בקשת צרכיו".

וזה תוכן דבריו:

כפי שהזכרנו, הרי לדעת רבים מן הפוסקים מצות התפילה מדאורייתא היא דוקא כאשר האדם מרגיש חסרון בצרכיו. לפי זה נמצא, שמי שהתברך בחיים טובים ומאושרים, והוא אינו מרגיש שום חסרון וצורך – יתכן שהוא יתפלל כל היום כולו, ובכל זאת, מימיו לא התפלל תפילה מדאורייתא (אלא מדרבנן בלבד)! יתכן ויהודי יתפלל שבעים שנה, ולא טעם מעולם טעמה של תפילה אמיתית!

העצה לכך היא ה"תפילה החסידית":

"כאשר יהודי מתחיל להתבונן בגדולתו יתברך, ומזה בא להבנה והכרה בשפלות האדם, שרואה עד כמה הוא בצמצום מדידה והגבלה; כאשר חסר באכילתו אזי נעשה מיד חלישות בכח שכלו, וכאשר חסר בשינתו נעשה אצלו בלבול המוחין, ובכלל זקוק הוא למין החי הצומח והדומם, ובלעדס אינו יכול להתקיים, וכמו כן בנוגע למצבו הרוחני – שמתבונן בגדולת הבורא שממנו נלקחה נשמתו .. הנה כשמרגיש את שפלות מצבו – אזי מרגיש את עצמו במצב של חסרון עצום!

וכיון ששפלות מצבו והחסרון שלו נוגעים לו באמת – אזי נעשה אצלו החיוב מן התורה לבקש צרכיו, וכאשר מתפלל, אזי מקיים מצות עשה מן התורה. אמנם, כדי לבוא למעמד ומצב שהתפילה תהיה מתוך הרגש גדול החסרון וזעקה להקב"ה – צריכה להיות ההקדמה של אמירת כל פרטי העניינים של "מה טובו", "הודו", פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע,

וכפי שתורת החסידות מבארת ומורה את הדרך להתבוננות בעניינים אלו – החל מהתבוננות ד"הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו", ואחר כך מגיעים לפסוקי דזמרה, ומתבונן בזה שבכל הבריאה "נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים", היינו, שאפילו "שמו" נשגב לבדו, ורק "הודו", זיו והארה בלבד, על ארץ ושמים, וכיון שכן, נמצא שהוא במצב של עני מדוכא שאין לו מאומה...

ואחר כך מגיע לברכות קריאת שמע, ששם מדובר אודות השרפים וחיות ואופני הקודש, שעומדים בתנועה של אמירת קדוש וברוך כו' – ואילו אצלו הענין דעבודת המלאכים הוא בהעדר לגמרי, כיון שנמצא במעמד ומצב ששייך רק לענייני עולם הזה.

ואז – בכה יבכה במר נפשו... מצד גודל התאוה והצמאון להיותו "בארץ ציה ועיף בלי מים", ובתנועה כזו מתפלל לבורא העולם ומבקש ממנו שירוה וישביע את צמאונו ורעבונו, כיון שאינו יכול לסבול יותר...

וענין זה שייך לכל אחד ואחד מישראל, אפילו לפשוט שבפשוטים, וגם בזמן הגלות – שהרי אנשי כנסת הגדולה תיקנו את נוסח התפילה באופן השוה לכל – שעל ידי ההתבוננות בכל חלקי התפילה, מ"מה טובו" עד שמונה עשרה, כפי שנתבארה בתורת החסידות, יוכל לבוא למעמד ומצב שירגיש את החסרון שלו בכל העניינים, ואז, כאשר מתפלל להקב"ה, מקיים מצות עשה מן התורה שלוש פעמים ביום".

עצם הנשמה של יהודי – הרי הנשמה משתוקקת ורוצה למלאות את התפקיד שהטיל עליה הקב"ה בעבודה זו של "דירה בתחתונים"⁷⁸, ולכן היא מבקשת על הצלחה בעבודת הקודש המוטלת עליה⁷⁹.

*

למעשה, קיבל עלי הכהן את דבריה של חנה, הסכים עמה ונתן לה את ברכתו והבטחתו: "ואלקי ישראל יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו"⁸⁰.

יהי רצון, שנזכה גם אנו להתפלל באופן של "ואשפוך את נפשי לפני ה'", וימלא ה' את כל משאלותינו ובקשותינו, לשנה טובה ומתוקה, שנת גאולה וישועה; וכפי שמסתיימת תפילת חנה⁸¹: "ה' ידין אפסי ארץ, ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו", במהרה בימינו.

78. וראה 'אגרות קודש' הרבי זי"ע, חלק יו"ד ע' ריב: והוא גם כן פתרון פליאת מצות התפילה, "מגיד שבחו של הקב"ה ואחר כך שואל צרכיו"; בתכלית הדביקות של תפלת העמידה - מבקש ברכה לתבואתו אשר בשדה, כי באסיפת תבואה זו יכול ומצווה וגם יעשה לו יתברך דירה בתחתונים.

79. ומוסיף הרבי עוד: יש שהאדם יודע בנפשו, שבקשת צרכיו לא באה רק לשם הקב"ה, אלא יש בה בעיקרה מניע אישי כפשוטו. אך על כך כבר אמר הבעש"ט ('כתר שם טוב' סימן קצד), על פי הפסוק (תהלים קו, ה): "רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף" – שבעומק הרעבון והצמא מסתרת השתוקקותה של הנפש לניצוצות האלוקיים הטמונים במאכל ובמשקה.

לכן, אף שבחיצינות הדברים מבקשים אנו את הצרכים הגשמיים למען עצמנו, הרי בעומק הבקשות הללו מסתתרת שאיפתה העמוקה של הנשמה לשפע גשמי כדי למלא את הכוונה העליונה – להמליך את הקב"ה על העולם כולו.

80. שמואל-א א, יז.

81. שמואל-א ב, י.

גדול שימושה

מרשימות הרבי הריי"ץ
על החיים החסידיים

תפילה שונה לגמרי

לראות את דרכי עבודת ה' האמיתית של הרבי, נהייתה אצלו ההכנה אל התפילה שונה לגמרי.

ובכל זאת, לא תמיד, אפילו לאחר הכנה טובה, התפילה עולה יפה. לא אחת התאונן ר' מרדכי בפני הרבי, הבעש"ט, על כך שעבודת התפילה עולה לו בעמל רב. הוא ביקש מהרבי שיברך אותו שתפילתו תצליח, והרבי אמר לו שנחוצה חרישה רבה יותר - 'חרישה' פירושה לעסוק יותר בזיכרון עצמי, ואז הזריעה תיתן יבול טוב.

בתקופה הראשונה לשהותו של ר' מרדכי אצל הרבי, הוא היה מתפלא מאוד על עצמו - מדוע בלימוד יש לו חשק גדול והתמדה רבה, ואילו עבודת התפילה קשה עבורו מאוד וזרה לו. הייתה אצלו אז תקופה - כשאך הגיע אל הבעש"ט - שבכלל לא רצה להתייגע בעבודת התפילה, וכמעט שהחליט לא להתמסר לעבודה זו. הוא רק שמר מאוד על זמני הלימוד והיה מתמיד גדול בלימודו.

אבל אז אמר הרבי 'תורה', בא הובא מאמר הגמרא שלימוד התורה נקרא "חיי עולם" ועבודת התפילה נקראת "חיי שעה". והבעש"ט פירש כך: לימוד התורה הוא "חיי עולם" - התורה מורה ומלמדת איך האדם צריך להתנהג בחיי העולם. אבל התפילה

הבופאלו. והרי באמת, עם כל גדולתו העצומה של הבופאלו המשונה, הוא אינו אלא בריאה של הקב"ה. והרי הקב"ה ברא מליוני חיות בופאלו, ועוד חיות גדולות ונוראות. ואם כן, על אחת כמה וכמה שצריכים לפחד מהקב"ה, ולא לחשוב בשעת התפילה שום מחשבה זרה אלא לעמוד באימה וביראה.

וכאשר המחשבה הזאת נחקקה היטב במוחו, הוא היה הולך מעמוד התפילה למקומו הקבוע, והיה מתפלל.

כל זה היה פעם, כשהיה אברך צעיר, לפני שהתחיל ללמוד קבלה. אבל אחר שהשיג ידיעה בחכמת הקבלה, נהיה אצלו סדר אחר בהכנה לתפילה. לאחר שלמד קבלה במשך כמה שנים, וכבר הרגיש בעצמו שהוא בדרגה גבוהה, היה חושב לפני התפילה שמות של מלאכים, וחיבר בעצמו שירים ופזמונים כאלה, שבהם הופיעו שמות שונים של מלאכים, תוכן השירים והפזמונים היה - שהמלאכים ימחלו על כבודם ויטריחו את עצמם לאמר לקב"ה שעוד מעט ר' מרדכי יתפלל אליו...

אך כשהגיע אל הבעש"ט, כבר בימים הראשונים הוא הפך להיות אדם אחר לגמרי. כעת, לאחר שזכה

במכתב ארוך לבתו, מתאר הרבי הריי"ץ את אשר עבר על החסיד ר' מרדכי מהורודוק, דברי ימי חייו, הכירותו את הבעש"ט בגיל ארבעים, ויציאתו למסע מרתק לפגוש את חבריו, עימהם למד בישיבה, להביאם לבעש"ט. במכתב כ-80 עמודים, לפנינו קטע קצר מתוכו, בו מתאר ר' מרדכי את יחסו לתפילה בתקופות השונות שעבר.

*

ר' מרדכי נזכר בתקופה שהוא היה "דג מלוח מת". הוא סבר שהוא חבר של 'קודשא בריך הוא', ובכל יום ציפה לגילוי אליהו...

באותה תקופה, כדי לעורר בנפשו את יראת הרוממות כלפי הקב"ה, כך שהוא יכיר בזה שהוא עומד להתפלל את קוב"ה, הוא היה ניגש לעמוד התפילה וקורא את אותיות הנחושת הגדולות שהיו כתובות שם: "דע לפני מי אתה עומד". הוא היה עוצם את עיניו ומתאר לעצמו במחשבתו דמות של חיה גדולה ונוראה כמו בופאלו גדול - זהו מין שור גדול מאוד ורע מאוד - והיה חושב שאם הוא היה פוגש ברחוב חיה כזו, הרי היו נופלים עליו אימה ופחד נוראים, ואז לא הייתה אצלו שום מחשבה אחרת מלבד המחשבה איך להישמר מפני

לחפור בלב עד שהמעייין יתגלה

לומר תהילים ולהתפלל, לגשת לעבודה בלי חיפזון, להכות באת החפירה מכה אחר מכה, עד שמגיעים למעייין של פנימיות הלב.

אין צריכים להרגיש אחרי התפילה?

כשנכנס ר' דוב מאסייעוו ל'יחידות' אצל אדמו"ר ה'צמח צדק' בפעם הראשונה, אמר לו הרבי: הסבא [אדמו"ר הזקן] אמר: מורנו הבעש"ט פירש את הפסוק 'הלוך ילך ובכה' – כשהולכים במרירות אחרי התפילה, אזי 'נושא משך הזרע', נהיית זריעה מעבודת התפילה. אבל 'בא יבא ברינה' – כשהאדם מרגיש את עצמו אחרי התפילה בתנועה של הרחבה והוא מרוצה מהעבודה שלו בתפילה, הרי הוא רק 'נושא אלומותיו' – הוא נושא קש שדוף של חיטה. וסיים ר' בער מאסייעוו: בכך שינה אותי הרבי ה'צמח צדק' מן הקצה אל הקצה.

החסיד ר' חיים-בער אמר שהחסיד ר' דוב מאסייעוו התפלל בלבביות כזו, שמי ששמע את תפילתו נעשה לבעל-תשובה.

ספר השיחות ה'ש"ת, בתרגום ללה"ק, עמודים מא, צו

בליבאוויטש היה ר' שלום החופר, זקן מופלג יליד ליאדי, שזכה לברכת רבנו הזקן להצלחה בעבודתו – חפירת בארות – ולאריכות ימים. בקיץ תרנ"ב מלאו לו תשעים ושבע שנים ואמר שעל אף שהוא עדיין מרגיש עצמו, ב"ה, בכוח לעבוד, אך הוא חושב שהגיע הזמן להניח את כלי החפירה... זכורני כשר' שלום החל לחפור את הבאר ברחוב האחלויקע בקיץ תרמ"ט, אמר לו החסיד ר' יחזקאל זאב, זקן גדול שהיה מחסידי אדמו"ר האמצעי: שלום, אתה מקבל על עצמך את האחריות לחפור באר? ענה לו ר' שלום: למה לא? זאת לא עבודה קשה. קמים בהשכמה, הולכים לבית-המדרש ואומרים יחד עם 'חברת תהילים' את ספר התהילים, מתפללים תפילת ותיקין, אוכלים פת שחרית ובשעה שבע-שמונה מתחילים בעבודה, מכים באת החפירה מכה אחר מכה, לא בחיפזון, ארשין [=מידת שטח ברוסית] ליום, לפעמים ארשין וחצי. וכעבור חודש או חודשיים, עוזר הקב"ה ומגיעים למים החיים.

(סיים אדמו"ר הריי"צ: ר' שלום צודק. צריכים

שבאמרה זו- התחוללה בקרבו מהפכה של ממש, והוא התחיל להתייגע בעבודת התפילה.

ארות קודש אדמו"ר הריי"ץ חלק ג' עמ' קפט. נדפס גם ב"שמועות וסיפורים" מאת הרב רפאל כהן, בתחילת חלק ג'.

לאחר שר' מרדכי שמע את ה'תורה' שהבעש"ט אמר אודות תורה ותפילה וההבדל ביניהם, והרי הוא היה למדן גדול בנגלה והייתה לו ידיעה גדולה בקבלה, ובמילא הוא קלט את האמת

היא "חיי שעה"- שעה פירושו פנייה (כמו: "לא שעה"),

התפילה מלמדת את האדם כיצד צריכים לפנות אל הקב"ה ולבקש ממנו.

חסידות מבוארת - מועדים

2 חלקים

ליקוט נבחר ממאמרי האדמו"ר הזקן למועדי השנה
מתוך "תורה אור" ו"ליקוטי תורה"
עם ביאור בהיר ורחב, קטעי קישור ועיונים, מאות מראי מקומות והפניות
ע"י צוות תלמידי חכמים מובהקים

**להשיג בחנויות הספרים הטובות
ובישיבות ע"י הניידת להפצת חסידות**

**מומלץ ע"י ראשי הישיבות
מתאים למתחילים ולמתקדמים**

**בקרוב יופיע: חסידות מבוארת - שבת
כל מאמרי אדמו"ר הזקן בענייני יום השבת קודש**